

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

LYGINAMOSIOS POLITIKOS MAGISTRO PROGRAMA

AUŠRA ŠAKURSKYTĖ
II kurso studentė

**DEMOKRATIJOS ĮTVIRTINIMO AFRIKOJE PROBLEMA: REŽIMĄ
PALAIKANČIŲ VEIKSNIŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: doc. dr. A.Jankauskas

Vilnius, 2008

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas *Demokratijos įtvirtinimo Afrikoje problema: režimą palaikančių veiksmų lyginamoji analizė* yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Aušra Šakurskytė

BIBLIOGRAFINIS APRAŠAS

Šakurskytė A. Demokratijos įtvirtinimo Afrikoje problema: režimą palaikančių veiksnių lyginamoji analizė: Lyginamosios politikos specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas A.Jankauskas. – V., 2008. – p. 69

Reikšminiai žodžiai: demokratija, demokratijos išlikimas, Afrikos regionas, parlamentarizmas, valstybės galia, britų kolonijinė sistema, ekonominiai veiksniai, religinis veiksnys, išorinis veiksnys, politinė parama

Šiame darbe tiriama politinių, ekonominių, religinio, išorinio veiksnių ir politinės paramos įtaka demokratinių režimų išlikimui Sub-Sacharos Afrikos regione. Būlio lyginamojo metodo pagalba nustatomi demokratijos išlikimą Afrikos regione palaikantys veiksniai.

TURINYS

Įvadas.....	6
1. Demokratija Afrikoje: galimybės ir realijos.....	9
2. Demokratijos įtvirtinimas Afrikoje: režimą palaikančių veiksnių paieškos.....	12
2.1 Kolonijinis palikimas ir institucijų kaita.....	12
2.1.1 Kolonijinis palikimas.....	14
2.1.2 Valstybės galia ir institucijų būklė po nepriklausomybės.....	16
2.2 Valstybės galios reikšmė demokratijos įtvirtinimui.....	19
2.3 Ekonominio veiksnio reikšmė.....	21
2.4 Išorinis veiksnys.....	23
2.5 Demokratija ir kultūrinės bei religinės tradicijos: sąlyčio taškai.....	24
2.6 Politinės paramos vaidmuo.....	26
3. Demokratiją palaikančių veiksnių palyginimas: empirinis tyrimas.....	28
3.1 Tyrimo metodologija.....	28
3.2 Duomenų analizė.....	38
3.2.1 Valstybės galia: kiek jos reikia demokratijai?.....	38
3.2.2 Politinis kintamasis: svarbiau institucinė sistema ar valstybės galia?.....	40
3.2.3 Ekonominio veiksnio variacijos.....	41
3.2.4 Kas garantuoja demokratijos išlikimą Afrikoje?.....	43
Išvados.....	51
Priedas 1.....	53
Literatūros sąrašas.....	65
Summary.....	68

ĮVADAS

XX a. pabaigoje nuvilnijusi Trečioji demokratizacijos banga palietė daugelį pasaulio regionų, įskaitant netgi, atrodo, nuo demokratijos nutolusį - Afriką. Autoritarinių valstybių šiame žemyne yra daugiausia, o vyraujantis skurdas, didelė kultūrinė fragmentacija, kapitalo trūkumas, taip pat menkos krikščioniškos tradicijos bei pilietinės kultūros nebuvimas daugeliui atrodė pakankamos priežastys demokratijos negalimumui. Nepaisant to, šiandien nemažą Afrikos valstybių skaičių Freedom House (2006) įvardija esant laisvas. Demokratiniai idealai ir praktika šio regiono valstybėms šiandien yra svarbesni nei prieš keletą dešimtmečių. Tačiau sunkiai apibrėžiamas Afrikos valstybių statusas nulemia požiūrių į demokratiją Afrikoje įvairovę tiek teoriniu, tiek praktiniu aspektais.

Galima išskirti tris egzistuojančias demokratijos Afrikoje mokyklas, kurios skirtingai vertina demokratiją bei jos perspektyvas šiame regione. Pirmosios – „liberalių demokratijų“ - mokyklos atstovų manymu, demokratinis procesas yra neatsiejamas nuo žmogaus teisių garantavimo bei įstatymo valdžios. Liberalieji demokratai tiki, jog šiandieniniame pasaulyje demokratinis procesas bet kuriame regione, išskyrus keletą islamiškų valstybių, yra vienintelis būdas užtikrinti politinį legitimumą.

Fareed Zakaria atstovauja „konstitucinio liberalizmo“ pozicijai. Pastarieji linę apibrėžti demokratizaciją daugiau kaip liberalios, o ne demokratinės praktikos institucionalizaciją. Zakaria manymu, bet kuriame regione parama demokratijai turėtų pirmiausia prasidėti nuo liberalių teisių institucionalizavimo visuomenėje ir valdžioje, o ne nuo daugiapartinės politinės sistemos institucionalizavimas.

Trečioji Afrikos demokratijos mokykla, vadinamieji „socialistai“, numato vyriausybėms tam tikrą įpareigojantį visuomenės atžvilgiu vaidmenį. Valdžios (valstybės) įsipareigojimai yra siejami su ekonominiais rezultatais ir ypatingai pirminių poreikių patenkinimu.

Skirtingos Afrikos demokratijos mokyklos atitinkamai pabrėžia ir skirtingus demokratijos įtvirtinimui būtinas sąlygas. Liberalieji demokratai numato šiuos konsoliduotai demokratijai būtinus penkis elementus:

- 1) Turi egzistuoti sąlygos laisvos ir gyvybingos pilietinės visuomenės vystymuisi;
- 2) Turi egzistuoti santykinai autonomiška politinė visuomenė;
- 3) Būtina įstatymo viršenybė, užtikrinanti legalias piliečių laisves bei laisvą asociacijų gyvenimą;
- 4) Valstybės biurokratija, kontroliuojama demokratinės valdžios;

5) Turi egzistuoti institucionalizuota ekonominė visuomenė.¹

Iš šių penkių bruožų galima išvesti pagrindinius pirminius organizuojančius principus – asociacijų ir komunikacijos laisvė, laisvi ir konkurenciniai rinkimai, konstitucionalizmas, racionalios-legalios biurokratinės normos bei institucionalizuota rinka.

Liberalieji demokratai taip pat pabrėžia kultūrinio veiksnio svarbą demokratijos įtvirtinimui. Krikščionybė dažnai laikoma pati tinkamiausia ar netgi būtina jos egzistavimo sąlyga.

Vadinamieji konstitucinio liberalizmo atstovai pabrėžia liberalių teisių institucionalizacijos svarbą. Institucionalizmo atstovų argumentai dažnai laikomi vienais iš svarbiausių.

Pagaliau „socialistai“ itin pabrėžia ekonominius valstybės pasiekimus. Jų nuomonę palaiko tokie autoriai kaip S.M.Lipset, A.Przeworski bei kiti. S.Huntington pabrėžia ekonominio, taip pat ir kultūrinio faktoriaus svarbą.

Akademinių analizių ir svarstymų dėl demokratijos įtvirtinimo Afrikoje iš tiesų netrūksta. Tokia situacija verčia „pasimesti“ analizių įvairovėje, tampa nebeaišku, kurios iš egzistuojančių perspektyvų, siūlomų modelių yra tinkamiausios. Kitaip tariant, tampa nebeaišku, kas iš tiesų nulemia demokratijos išlikimą ir įsitvirtinimą tam tikrose Afrikos valstybėse, kai tuo tarpu kitose ji greitai užleidžia vietą autoritariniams režimams. Nėra surastas „bendras vardiklis“ - lemiamas veiksnys ar veiksnių rinkinys, būdingas visoms Afrikos demokratijoms - kuris leistų numatyti demokratijos perspektyvas šiame regione.

Šiame darbe ieškoma atsakymo į klausimą: „koks veiksnys (ar jų kompleksas) užtikrina demokratijos išlikimą Afrikos valstybėse?“. Siekiant atsakyti į šį klausimą, nustatyti bendrus skirtingų valstybių bruožus, prisidedančius prie demokratijos palaikymo, lyginamos kelios Sub-Sacharos Afrikos valstybės. Tyrime taikomas Būlio algebrinis metodas.

Taigi šio darbo **tikslas** – išanalizuoti ir palyginti Afrikos valstybėse egzistuojančią demokratinę praktiką bei nustatyti ją palaikančius veiksnius.

Šio tikslo įgyvendinimui iškelti tokie uždaviniai:

- 1) Išanalizuoti skirtingų autorių nurodomus demokratijos išlikimą palaikančius veiksnius.
- 2) Nustatyti kintamuosius, leidžiančius išmatuoti sąlygų palankumą demokratijos Afrikos valstybėse išlikimui.
- 3) Taikant Būlio algebrinį metodą, nustatyti pasirinktose Afrikos valstybėse demokratiją palaikančią veiksnį (-ius).

¹ Juan Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996, 5.

- 4) Lyginamosios analizės būdu išsiaiškinti, kuris veiksnys ar jų rinkinys yra būdingas visoms ilgalaikėms Afrikos demokratijoms.
- 5) Įvertinti naujų Afrikos demokratijų perspektyvas.

1. Demokratija Afrikoje: realijos ir galimybės

Pirmoje XX a. 9 deš. pusėje Sub-Sacharos Afrika patyrė didžiulius pokyčius. Globalinės tendencijos pastūmėjo daugelį regiono vienpartinių režimų leisti atsirasti legalioms opozicinėms partijoms, spaudos laisvei bei konkurenciniams rinkimams. Daugiapartiniai rinkimai iki tol buvę gan retas reiškinys šiame regione, tapo rutina. Opozicijos kandidatai netgi ėmė laimėti rinkimus. Šie nelaukti pokyčiai paskatino lūkesčius, jog ilgai ekonominį ir politinį nuosmukį kentęs regionas, pagaliau įgijo galimybę pasukti kitu keliu. Kurį laiką šis tikėjimas trukdė suvokti kaip sudėtinga bus sukurti stabilią demokratišką valdžią šalyse ilgai kentusiose skurdą, autoritarizmą, menką administracinį pajėgumą, etnolingvistinius susiskaldymus. Daugelyje šių šalių rinkimine politika buvo nusivilta, kadangi korupcija, piktnaudžiavimas valdžia ir ekonominės krizės niekur nedingo. Taigi 9 deš. pradžioje pasirodžiusį optimizmą pakeitė nusivylimas; Afrikos valstybės įžengė į „demokratijos su būdvardžiais“ erą.² Šiandien teigiama, jog Afrikos demokratijos kokybė bei daugiapartinės politikos turinys neatitinka liberalių vakarietišku demokratijų standartų. Kita vertus, kaip pažymi Nicolas van de Walle, keletu studijų skirtų demokratizacijos procesų Afrikoje analizei autorius, kalbant apie demokratiją Afrikoje vertėtų pastebėti keletą dalykų:

Pirma, akivaizdūs trūkumai neturėtų nustelbti aiškaus pagerėjimo konkurencijos ir dalyvavimo srityse. Tipiška Sub-Sacharos valstybė šiandien neabejotinai yra daug demokratiškesnė nei buvo prieš dvidešimt metų.

Antra, skeptikai bando pritaikyti Afrikos demokratijoms itin griežtus liberalios demokratijos standartus, kuriuos netgi brandžios Vakarų demokratijos ne visuomet nuosekliai atitinka.

Trečia, nusivylimas verčia visas Sub-Sacharos Afrikos daugiapartinės demokratijas priskirti tai pačiai, „netobulų demokratijų“ kategorijai. Tačiau analizė rodo, jog konkreti politika skirtingose šalyse yra pakankamai skirtinga.³

Van de Walle nuostatos, jog Afrikos demokratijos yra nepagrįstai nuvertinamos, laikomasi ir šiame darbe. Tačiau vis dėlto neįmanoma paneigti, jog Afrikos demokratijoms būdinga savita specifika. Dėl šios priežasties, dar prieš imantis demokratijos išlikimą palaikančių veiksnių analizės, būtina pateikti šio regiono valstybių demokratijoms taikomą apibrėžimą.

Kita vertus netgi paliekant Afrikos demokratijų klausimą nuošalyje, pateikti visiems priimtina „demokratijos“ sąvokos apibrėžimą – sudėtingas uždavinys. G.O'Donnell ir

² Nicolas Van de Walle, *Africa's range of Regimes*. *Journal of Democracy*, 13, 2, 2002, 17.

³ Ten pat, 18.

P.C.Schmitter manymu, demokratijos mes negalime apibrėžti jokia specifiniu institucijų ar taisyklių rinkiniu, netgi tokiais gerai žinomais kaip mažoritarizmas, teritorinis atstovavimas, legislatyvinis legitimumas. Daugelis institutų dabar laikomų išskirtinai demokratiškais pradžioje buvo įsteigti neturint galvoje demokratiškas intencijas. Tai kas sudaro demokratiją skirtingose valstybėse yra atsitiktinis dalykas.⁴ Kita vertus, tų pačių autorių manymu, egzistuoja tam tikras „procedūrinis minimumas“ būtinas politinei demokratijai. Jį sudaro slaptas balsavimas, visuotinė suaugusiųjų balsavimo teisė, reguliarūs rinkimai, partinė konkurencija, teisė steigti asociacijas bei vykdomosios valdžios atskaitomybė.⁵

Minimalistinę demokratijos apibrėžimą pateikia R.A.Dahl savo 1971 m. veikalė *Polyarchy*. Dahl demokratiniais vadina visus režimus, kuriuose vyksta rinkimai, o opozicija turi galimybę juos laimėti ir perimti valdžią.⁶ Ar šis minimaliausias demokratijos apibrėžimas gali būti taikomas Afrikos regiono valstybėms?

1989 – 2000 metų laikotarpiu Sub-Sacharos Afrikoje įvyko 70 prezidento rinkimų, kuriuose dalyvavo daugiau nei 1 kandidatas.⁷ Tuo pačiu periodu įstatymų leidžiamosios valdžios rinkimai, kuriuose dalyvavo bent dvi partijos bent kartą įvyko 42 valstybėse – vidutiniškai 7 rinkimai per metus. Lyginant su 1985 – 1989 metų laikotarpiu, kai tik devyniose valstybėse vyko daugiapartiniai rinkimai, išryškėja akivaizdus progresas. 1989 – 2000 metais iš viso 35 valstybės sugebėjo surengti konkurencinius rinkimus daugiau nei vieną kartą, beveik kiekvienu atveju, kai pasibaigdavo postus užimančių asmenų kadencija. Dešimtyje valstybių tokie rinkimai įvyko tris kartus, Nigeryje – netgi keturis. Taigi akivaizdu, jog įsitvirtina tam tikras reguliarumas. Šie Nikolas Van de Walle pateikiami duomenys, atskleidžia ryškų kontrastą lyginant su ankstesniu periodu, kai daugiapartinuose rinkimuose išrinkta įstatymų leidžiamoji valdžia dažnai būdavo pašalinama karinių perversmų būdu.

Tad remiantis empiriniais duomenimis, galima teigti, jog daugiapartiniai rinkimai egzistuoja daugelyje Afrikos valstybių. Tačiau įsigilinus paaiškėja, jog režimai gali varijuoti nuo liberalių demokratijų iki asmeninių diktatūrų. Freedom House pateikiama režimų klasifikacija apytikriai atspindi realią situaciją.⁸ Iš visų daugiapartinius rinkimus rengiančių Sub-Sacharos Afrikos valstybių, 2006 metais tik 11 buvo įvardintos esančios „laisvos“.

Dauguma Afrikos daugiapartinių sistemų sunkiai telpa į „liberalios demokratijos“ ar „rinkiminės autokratijos“ rėmus. Didžiajai tarpinėje pozicijoje esančių valstybių daliai

⁴ Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter, *Transition from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1991, 8.

⁵ Ten pat, 8.

⁶ Adam Przeworski, Michael Alvarez et al., What Makes Democracies Endure? *Journal of Democracy*, 7, 1, 1996, 147.

⁷ Van de Walle, 2.

⁸ www.freedomhouse.org

būdingi tiek vieno, tiek kito kraštutinumo bruožai. Skirdami didelį dėmesį teisėms ir vertikaliai atskaitomybei, jie negali būti pavadinti autoritariniais. Kita vertus per mažas horizontalios atskaitomybės laipsnis trukdo jas pavadinti ir tikromis demokratijomis. Tai dažniausia „hibridiniai režimai“.⁹

Tačiau kas gi šiuo atveju vadinama „liberalia demokratija“? Taikant Vakarų standartus, šią sąvoką derėtų sieti su konsoliduotos demokratijos apibrėžimu. S.Huntington teigimu, demokratija yra konsoliduota, kai valstybinė santvarka išlaiko dviejų rinkimų testą, t.y. kai vyriausybė pralaimi rinkimus opozicijai, o pastaroji juos pralaimi sekantį kartą.¹⁰ J.Linz ir A.Stepan savo knygoje konsoliduotą demokratiją apibrėžia kaip politinę situaciją, kurioje demokratija tapo „vieninteliu žaidimu mieste“¹¹. O tokiu „žaidimu“ ji tampa tuomet, kai nė viena reikšmingesnė politinė grupė rimtai nebando nuversti demokratinio režimo ar atsiskirti nuo valstybės; kai netgi krizinėse situacijose dauguma piliečių tiki, jog bet kokie tolimesni pokyčiai turi vykti demokratijos rėmuose; kai visi aktoriai pripranta prie fakto, jog politiniai konfliktai bus sprendžiami pagal nustatytas normas, o tų normų nepaisymas yra neefektyvus. Tokia konsoliduota demokratija turi turėti penkias sąveikaujančias arenas, sustiprinančias viena kitą ir leidžiančias egzistuoti šiai konsolidacijai: gyvybingą pilietinę visuomenę, įstatymo viršenybę, santykinai autonomišką politinę visuomenę, biurokratiją bei institucionalizuotą ekonominę visuomenę.

Taikant Linz bei Stepan pateikiamus demokratijos konsolidacijos laipsnį matuojančius veiksnius Afrikos valstybėms, išryškėja, jog vis dėlto keletas jų gali tvirtinti turinčios demokratišką valdžią. Į šį sąrašą patenka Botsvana bei Mauricijus, turinčios santykinai ilgą daugiapartinio valdymo patirtį ir galbūt vienintelės regiono konsoliduotos demokratijos. Šiai grupei priskirtinos ir 1990 m. demokratizacijos procesus patyrusios valstybės (Beninas, Žaliojo kyšulio salos, San Tomė ir Prinčipė, Malis, Namibija).¹² Minėtose valstybėse veikia palyginus efektyvūs horizontalios atskaitomybės kanalai, paprastai per teismų sistema ar nacionalinę įstatymų leidybos instituciją, kurie formaliai ar neformaliai meta iššūkį pagal konstituciją dominuojančiai vykdomajai valdžiai. Spauda ir pilietinė visuomenė galbūt dar silpna matuojant Vakarų standartais, tačiau jų nepriklausomybė nediskutuotina. Pietų Afrikoje, Benine teisėjai gali pritaikyti kai kuriuos konstitucinius apribojimus prezidento galioms.¹³ Botsvanoje įgyvendinta korupciniuose veiksmuose dalyvavusio viceprezidento

⁹ Van de Walle, 2.

¹⁰ Samuel Huntington, *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman: University of Oklahoma Press, 1991, 32.

¹¹ Linz, Stepan, 5.

¹² www.feedomhouse.org

¹³ Van de Walle, 3.

atstadydinimo procedūra.¹⁴ Keletoje valstybių įstatymų leidžiamoji valdžia efektyviai formuoja politinius debatus, o trijose iš jų (Mauricijuje, Botsvanoje ir Pietų Afrikos Respublikoje) ji konstituciškai suvereni.¹⁵

Taigi vakarietiški demokratijos įtvirtinimą žymintys elementai gali būti sėkmingai matuojami ir Afrikos valstybėse. Tačiau siekiant nustatyti kurie veiksniai nulemia demokratijos išlikimą ir įsitvirtinimą tam tikrose Afrikos valstybėse, būtina atsižvelgti ir į specifinį regiono kontekstą, įsigilinti į kitų Afrikos demokratijos mokyklų pabrėžiamus veiksnius.

2. Demokratijos įtvirtinimas Afrikoje: režimą palaikančių veiksnių paieškos

2.1 Kolonijinis palikimas ir institucijų kaita

Vienas iš dažniausiai teorijoje nurodomų demokratijos garantų – tinkamos institucijos. Institucijų „atradimas“ pradėjo naują etapą lyginamosios politikos tyrimuose, kuris dažnai pavadinamas naujuoju institucionalizmu. Naujieji institucionalistai iš tiesų neturi vieningos tyrimo programos ar metodologijos, o taip pat ir vieningo „institucijos“ apibrėžimo. „Naujuoju institucionalizmu“ vadinamos bent trys mokslo sritys: racionalaus pasirinkimo, organizacijų teorijos bei istorinis institucionalizmas.

Dėmesys institucijoms išaugo po 1970 m., biheviorizmo laikotarpiu. Naujasis institucionalizmas prasidėjo nuo biheviorizmo kritikos: bihevioristinis požiūris domėjosi mokslo metodais, tačiau mokslas buvo nustumtas į antrą vietą didžiausią dėmesį skiriant stebimam elgesiui.

E. Imergut išskiria tris elgesio kritikos institucionalistiniu požiūriu aspektus.¹⁶ Pirmiausia, institucionalistai kritikavo bihevioristų poziciją, kad tik politinis elgesys atskleidžia preferencijas, nes „tikrosios“ preferencijos negali būti atskleistos (taigi išreikštosios preferencijos ir yra realios individo preferencijos). Naujieji institucionalistai griežtai kritikavo politinį elgesį kaip pagrindinę politinės analizės duotybę. Elgesys, jų manymu, yra apibrėžiamas institucijų konteksto, ir tik taip gali būti suprastas. Institucionalistus domina skirtumas tarp „išreikštųjų“ ir „realių“ preferencijų, nes asmuo su vienodomis preferencijomis tam tikromis sąlygomis gali pasirinkti vieną, kitomis sąlygomis — kitą išeitį. Be to, „tikrieji“ interesai gali nebūti visiškai aiškūs, veikėjai kartais renkasi

¹⁴ Van de Walle, 3.

¹⁵ Van de Walle, 3.

¹⁶ Ellen Immergut, The Theoretical Core of the New Institutionalism. *Politics and Society*, 26, 1, 1998.

vienokią, o ne visiškai pagrindžiamą kitokią alternatyvą. Todėl interesai yra analizuotini politiniai rezultatai, o ne politinio veiksmo pradžia. Išaiškinti skirtumą tarp „potencialių“ interesų ir jų išraiškos politiniu elgesiu ir yra institucionalistinės teorijos tikslas.¹⁷

Istorinio institucionalizmo atstovai teigia, jog institucijos apima tiek formalias organizacijas, tiek neformalias taisykles ir procedūras, kurios struktūruoja elgesį.¹⁸ D.C. North pateikia institucijų apibrėžimą: institucijos yra visuomenės žaidimo taisyklės, arba, formaliau, jos yra žmonių sukurti apribojimai, formuojantys žmogiškąją sąveiką. Jos apibrėžia žmogiškųjų mainų – politinių, socialinių ar ekonominių – paskatų struktūrą.¹⁹ Šio autoriaus manymu, institucijų kaita formuoja visuomenės evoliucionavimo būdą ir todėl turi esminės reikšmės mėginant suprasti istorinę kaitą. D.North institucijas griežtai skiria nuo organizacijų. Pastarosios taip pat kaip ir institucijos suteikia tam tikrą struktūrą žmonių sąveikai. Organizacijoms šis autorius priskiria politines organizacijas (tokias kaip politinės partijos, senatas, miesto taryba ir kt.), ekonomines (firmos, profesinės sąjungos ir kt.), visuomenines (bažnyčios, klubai, sporto asociacijos), mokslo ir švietimo organizacijos – įvairios grupės individų, kurias vienija bendras tikslas. Tačiau kokios organizacijos atsiranda, kaip vyksta jų raida, priklauso nuo institucinės struktūros. Jos daro įtaką institucinės struktūros evoliucijai.²⁰

Taigi institucionalistai teigia, jog institucijos vaidina didžiulį vaidmenį formuojant politiką. Institucijos konstruoja politiką, tačiau kita vertus jos niekad nėra pasekmės. Institucionalizmas, jų manymu, yra vertas dėmesio dėl keleto priežasčių:

- kadangi žmonės kuria apribojimus, kurių ribose jie sąveikauja per institucinį pasirinkimą ir kūrimą, ypatingai svarbu atsižvelgti į institucinių pokyčių momentus;
- instituciniai pasirinkimai gali formuoti žmonių idėjas, požiūrius, netgi pasirinkimus. Žvelgiant iš šios perspektyvos, instituciniai pokyčiai yra svarbūs ne tik todėl, kad keičia apribojimus, kurių ribose aktoriai daro strateginius pasirinkimus, bet galiausiai jie gali pakeisti tikslus ir idėjas, kurie įprasmina politinį veiksmą.²¹

Institucionalistų prielaidos taikomos ir politikos Afrikos regione analizei. Oficialios organizacijos formų supratimas leidžia geriau suvokti kanalus ir galimybes politiniam ir socioekonominiam keitimuisi. Nepaisant to, jog valstybės struktūros ir institucijos turėjo galias šaknis Afrikos visuomenėse ikikolonijiniu ir kolonijiniu periodais ir kad centrinės

¹⁷ Immergut, 21.

¹⁸ Steinmo Sven, *Historical Institutionalism in Comparative Politics. Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, 2.

¹⁹ Douglass C. North, *Institucijos, jų kaita ir ekonomikos veikmė*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 13.

²⁰ Ten pat, 15.

²¹ Ten pat, 27.

institucijos buvo konfliktų ir kovų objektas dekolonizacijos metu, tyrėjai skyrė gan mažą dėmesį valstybei ar jos organams pirmaisiais nepriklausomybės metais. 1960 – aisiais Afrikos valstybė buvo ignoruojama. Ji buvo suvokiama kaip suverenumo, teritoriškumo ir galbūt tautos kūrimo sfera, tačiau ne kaip tarpusavyje susijusių institucijų rinkinys, kuris egzistuoja nepriklausomai.²² Tačiau po 1970-ųjų apskritai išaugus dėmesiui institucijoms, padėtis pasikeitė ir Afrikos atžvilgiu.

2.1.1 Kolonijinis palikimas

Postkolonijinės Afrikos valstybės pagrindas yra kolonijinė valstybė.²³ Teorijoje nurodoma, jog kolonijinis patyrimas, šiuo periodu egzistavusi institucinė sistema turėjo svarbią reikšmę valstybių vystymuisi joms tapus nepriklausomomis. Nors kolonijinė valdžia dažnai išlaikydavo nemažą kiekį vietinių socialinių institucijų ir tiesiog iš naujo apibrėždavo likusias, kolonijinis valdymas vis dėlto kūrė naują administracinę struktūrą. Britai, prancūzai, belgai, portugalai savo kolonijose sprendė valdymo problemą sukurdami biurokratinį tinklą, sudarytą iš specialias užduotis atliekančių pareigūnų. Kai kuriais atvejais svarbiausi klausimai buvo sprendžiami metropolijose (dažniausia pasitaikydavo prancūzų kolonijose), kitais – kolonijų administratoriams buvo suteikta nemaža galia (būdinga britų kolonijoms). Britų ir prancūzų kolonijinės administracijos buvo pagrįstos skirtinga filosofija ir turėjo skirtingas organizacijos charakteristikas. Prancūzų sistemą apibrėžė asimiliacija ir centralizacija, kai tuo tarpu britų – delegacija ir privatizacija.²⁴

Prancūzai siekė sukurti didžiąją Prancūziją naudodami kolonijinę asimiliaciją per „aukštesnę“ prancūzų kultūrą. Prancūzų administracija liko nepakeista net ir atsiradus poslinkiams link kolonijų nepriklausomybės. „Didžioji“ Prancūzija buvo įdiegusi centralizuotą kontrolės sistemą. Galia buvo Paryžiuje esančios valdžios rankose, o vietiniams atstovams suteikta labai mažai savarankiškumo.²⁵

Priešingai prancūzų modeliui, britų administracija buvo daugiau netiesioginė. Valdžia buvo patikėta vietiniams elitams, ne europiečiams. Vietoj to, kad vadovautų kolonijoms dažnai įsikišdami su detaliais nurodymais, britai suteikė vietinės valdžios atstovams galią

²² Naomi Chazan., Robert Mortimer et al., *Politics and Society in Contemporary Africa*. Boulder: L.Rienner, 1992, 39.

²³ Ten pat, 42.

²⁴ Brian Athow, Robert Blanton, Colonial style and colonial legacies: Trade patterns in British and French Africa. *Journal of Third World Studies*, Fall, 2002, http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3821/is_200210/ai_n9134671/pg_13

²⁵ Athow.

interpretuoti „plačias metropolinės valdžios nustatytas politikos kryptis“.²⁶ Britų sistema neturėjo kultūrinės asimiliacijos tikslo. Kaip teigia Athow ir Blanton, tai buvo grynai ekonominis planas sukcentruotas į tikslą palaikyti stabilumą. Šiuo tikslu nedidelė britų elito grupelė suskirstė kolonijas pagal socialines, kultūrinės ar etnines linijas ir palaikė kontrolę kiršindamos šias grupes tarpusavyje. Tokia sistema leido apsieiti be didesnio tiesioginės britų valdžios įsikišimo. Pagaliau tai buvo gerokai pigiau nei siųsti biurokratus europiečius. Ši struktūra leido išvengti bet kokio efektyvesnio pasipriešinimo kolonijinei sistemai.²⁷

Nepaisant to, jog administracinės sistemos skirtingose kolonijose skyrėsi, esminis kolonijinio valdymo bruožas visame kontinente buvo funkcinis valdžios supratimas, kuris nebuvo skaidomas į sprendimų priėmimo ir įgyvendinimo dalis.²⁸ Šis kolonijinio periodo funkcinis organizacijos modelis buvo remiamas gerai išvystyto prievartos aparato. Kolonijinė valstybė iš esmės buvo karinis-administracinis vienetas. Administracija veikė taip, kaip jai atrodė esant teisinga be jokių platesnių konsultacijų ir abejojimo savo žiniomis. Todėl gavus nepriklausomybę paveldėti valdžios aparatai buvo atitolę bei silpni. Ji gebėjo išsiskverbti ir tiesiogiai paveikti tik dalį kasdienio gyvenimo ir paskatinti pokyčius labai ribotame skaičiuje sferų.

Taigi formalios struktūros perduotos į afrikiečių rankas buvo svetimos savo kilmės prasme, suvokiamos funkciškai, sukonstruotos biurokratiškai, iš esmės autoritarinės ir veikiau besidominčios dominavimu nei legitimacija. Dekolonizacijos metu šie modeliai buvo greičiau, daugeliu atvejų, toliau vystomi nei transformuojami.²⁹

Pasiruošimas nepriklausomybei, iš administracinės pusės, netgi geriausiomis sąlygomis buvo skubotas ir nebaigtas. Naujų valstybės tarnautojų sugebėjimai bei patirtis dažniausia buvo per menki atlikti daugelį valdymo užduočių. Dekolonizacija iš esmės apėmė politinės Afrikos valstybių struktūros pertvarkymą. Valdžios perdavimas reiškė kontrolės buvimo vietos ir sprendimo priėmimo struktūrų sudėties keitimą.

Pagrindinis pokyčių variklis politinėje srityje buvo nacionaliniai judėjimai ir partijos išaugę iš labai skirtingų socialinių pagrindų visame žemyne faktiškai nuo kolonijinio valdymo pradžios. Partijos skyrėsi savo kilme, socialine sudėtimi, ideologija, rekrutavimo modeliais, strategijomis ir taktika. Šiame kontekste atsiradę lyderiai taip pat skyrėsi: asmeniniai sugebėjimai ir rūpesčiai Ganos lyderio Kwame Nkrumah skyrėsi nuo Sekou Toure – Gvinėjos lyderio.³⁰ Politiniai stiliai ir modeliai, technikos skyrėsi priklausomai nuo vietinių socialinių

²⁶ Athow.

²⁷ Athow.

²⁸ Chazan, 42

²⁹ Ten pat, 42.

³⁰ Ten pat, 44.

jėgų pobūdžio, tendencijų, aplinkybių ir galimybių. Partijų skaičius, tipas, ideologinės nuostatos iki nepriklausomybės buvo labai skirtingas. Dalyvavimo lygis varijavo nuo santykinai aukštų proporcijų Dramblio Kaulo krante ir Senegale iki žemų Ganoje, Nigerijoje ir kt.³¹

Politinis palikimas perduotas atgavus nepriklausomybę buvo geriausiu atveju nesusiformavęs ir neapibrėžtas. Naujieji politinių partijų lyderiai pasiekė savo pozicijas todėl, kad sugebėjo suorganizuoti ir susikrauti kapitalą iš antikolonijinio protesto. Jie turėjo mažai, jei apskritai turėjo, mažos teritorijos, nekalbant jau apie visą šalį, valdymo patirties. Pradėję eiti savo pareigas, jie susidūrė su paradoksine situacija, kurioje turėjo veikti naujų svetimų pliuralistinių institucijų pagrindu, kai tuo tarpu jų pačių politinis supratimas buvo sukauptas centralizuotame ir autoritariniame kolonijiniame kontekste. Taigi Afrikos lyderiams atiteko kontrolės struktūra, tačiau jiems trūko galios šaltinio iš kurio jie galėtų efektyviai numatyti prioritetus ir vykdyti politiką. Tai buvo tas įvairialypis palikimas, kuris taip pat tuo metu nulėmė esminę Afrikos valdžios problemą: jos visos turėjo vienu ar kitu būdu susidurti su galios konsolidacijos problema, kur jų pačių legitimumas buvo menkas, reikalavimai ir poreikiai aukšti, ištekliai menki, išorinis pažeidžiamumas ryškus, o lojalumas nepatikimas.³²

2.1.2 Valstybės galia ir institucijų būklė po nepriklausomybės

Pirmaisiais nepriklausomybės metais daugelyje Afrikos valstybių naujieji lyderiai stengėsi įveikti kolonijinio palikimo suvaržymus reorganizuodami viešąsias institucijas bei mėgindami sukoncentruoti galią politiniame centre. Autorių grupė parengusi studiją *Politics and Society in Contemporary Africa* išskiria tris po kolonijinio laikotarpio sekusius viešosios arenos kūrimo etapus³³:

- 1) valstybės galios koncentracija
- 2) valstybės galios plėtra
- 3) valstybės galios persvarstymas

Pirmojo etapo metu, pokyčių tikslas daugelyje Afrikos valstybių buvo padidinti galios koncentraciją valstybės rankose bei sumažinti socialinių ir tarpinių elitų varžybas. Šio tikslo buvo įmanoma pasiekti dviem būdais: susilpninant arba pašalinant dalyvavimo institucijas paveldėtas iš kolonijinio periodo arba sustiprinant ir išplečiant egzistuojančias biurokratinės struktūras. Tačiau šie pakeitimai nenumatė visiškos viešųjų struktūrų transformacijos. Nė

³¹ Chazan, 44.

³² Ten pat, 46.

³³ Ten pat, 46-67.

vienoje Afrikos valstybėje gavus nepriklausomybę nebuvo suformuoti visiškai nauji valdžios organai.³⁴

Pirmasis žingsnis šių procesų metu buvo sukoncentruotas ties opozicijos veiklos galimybių apribojimu. Naujieji valdovai užsitikrinę politinę galią pašalino daugelį nepriklausomybės atgavimo metu konstitucijose numatytų jų galios apribojimų. Kenijoje, Ugandoje, Ganoje naujieji lyderiai denonsavo regionalizmą ir regionines struktūras skelbdami, jog jos trukdo nacionalinei vienybei.

Kitas būdas apriboti opozicijos galias buvo priešiškas politines organizacijas uždrausti įstatymu remiantis specifiniu, etniniu ar dar kitu pagrindu. Gana padėjo pamatus tokiai praktikai paskelbdama, jog vietinės politinės partijos yra nelegalios ir prieštarauja nacionaliniams interesams. Galimybės reikšti nepasitenkinimą taip pat buvo apribotos. Ko gero ryškiausia tendencija Afrikos valstybėse gavus nepriklausomybę buvo vienpartinės sistemos kūrimas. Vienos partijos dominavimo konsolidacijos buvo siekiama įvairiais būdais. Kai kuriais atvejais, buvo panaudojamas įkalbinėjimas siekiant opozicijos ir valdančiųjų partijų susijungimo, kaip kad nutiko Senegale, Kenijoje. Kitais atvejais buvo pasitelkiami teisiniai būdai (Gana, Kamerūnas). Dar kitose šalyse sprendimas buvo priimtas prievarta: opozicijos lyderiai buvo užpuldinėjami Gvinėjoje, Ugandoje ir kitur.³⁵

Daugelis vyriausybių ėmėsi iki nepriklausomybės egzistavusių konstitucijų perrašymo, kuris turėjo atspindėti pokyčius politinėje sferoje ir suteikti lyderiams didesnę galią.

Iš kitos pusės, institucinio pertvarkymo procesas sutelkė dėmesį į būdus skirtus papildyti galios aparatą. Šios sustiprinimo procedūros apėmė tris pagrindines struktūras: administraciją, saugumo struktūras ir vykdomąją valdžią. Administracinės institucijos tuo metu buvo pagrindinis kvalifikuotų specialistų rezervas Afrikos valstybėse.

Pagaliau jau egzistuojančių institucijų stiprinimas apėmė ir valstybės aparato galios koncentraciją vienasmenių lyderių rankose. Sprendimų priėmimo personalizacija vyko kartu su bendra centralizacijos tendencija.

Taigi viešųjų struktūrų reorganizacija pirmaisiais nepriklausomybės metais sukūrė vadinamą tipišką postkolonijinę valstybę. „Iki pat 1990 m. demokratizacijos bangos tokia valstybė buvo charakterizuojama politinio pliuralizmo apribojimu, dideliu dėmesiu statizmui ir biurokratinėms struktūroms, administracinių institucijų politizacija ir personalinėms sprendimų priėmimo formomis. Ji dažnai buvo vadinama *neopatrimonialistine* valstybe“.³⁶

³⁴ Chazan, 46.

³⁵ Ten pat, 46-67.

³⁶ Ten pat, 53.

Valdžios struktūrų reorganizacija atgavus nepriklausomybę padėjo pamatus tolesnei institucinės tvarkos plėtrai. 1960- 1970 metų laikotarpiu Afrikos lyderiai toliau keitė įvairius valdžios komponentus – viešąjį administravimo ir prievartos aparatus, teisinę tvarką ir politines institucijas. Vienas iš ryškiausių šio etapo bruožų – viešosios biurokratijos augimas.³⁷ Kai kuriose Afrikos valstybėse netgi 80% visų valdžios išlaidų sudarė lėšos skiriamos viešojo sektoriaus išlaikymui. Valstybės tarnautojai ir valdžios darbuotojai tapo naujos dominuojančios klasės branduoliu. Su biurokratijos augimu atsirado ir aiškiau išreikšta nelygybė ir naujo socialinio susiskaldymo linijos. Biurokratijos vaidmuo dažnai buvo apibrėžiamas klaidingai, būdinga paplitusi korupcija, santykiai tarp valdžios atstovų ir valstybės tarnautojų dažnai būdavo įtempti. Taip pat išaugo ir išlaidos karininkijai. Nors kai kuriose valstybėse, tokiose kaip Dramblio kaulo krantas, Botsvana, Senegalas, Malavis karininkija nebuvo toks svarbus politinis faktorius.³⁸ Teismų sistema nebuvo visiškai laisva nuo politinio favoritizmo ar elitarizmo priemonė.³⁹ Tik keletas Afrikos valstybių sugebėjo įvesti ir palaikyti daugiapartines sistemas. Gambijoje ir Botsvanoje viena partija liko valdžioje viso periodo metu, tačiau opozicinėms partijoms taip pat buvo leidžiama veikti ir dalyvauti rinkimuose.⁴⁰

Valstybės galios perskirstymo etapas apima 1970-1980-uosius. Jo metu daugelis, jei ne visos, Afrikos valstybių patyrė organizacinę krizę. Pirmas ir ryškiausias tokios krizės bruožas – pakrikę valstybės-visuomenės santykiai. Daugelis vyriausybių, ypatingai tose šalyse, kurios patyrė ne vieną režimo perversmą, nesugebėjo įgyti didelės gyventojų dalies pasitikėjimo. Daugelis formalių valstybės institucijų nesugebėjo atlikti netgi pačių elementariausių užduočių.

Kodėl valdžios struktūros šitaip susilpnėjo pirmojo nepriklausomybės periodo metu? Chazan nuomone, tai nulėmė resursų trūkumas, politizuoti socialinės diferenciacijos modeliai, per daug išplėstos valstybės struktūros, nepakankamas valstybės legitimumas, neadekvati valstybės galia ir svetimų institucijų adaptacijos prie vietinių sąlygų trūkumas.⁴¹

Stipriai centralizuotas statizmas šiuo periodu buvo atidžiai peržiūrėtas. Kai kurios valstybės peržiūrėjo savo viešosios sferos struktūras, kitos pradėjo ir institucijų koregavimo procesus. Visų pirma tai apėmė administracinio aparato sumažinimą. Politinė pokyčių pusė apėmė dalyvavimo galimybių išplėtimą. Kai kurios vienpartinės sistemos leido didesnio

³⁷ Chazan, 60.

³⁸ Ten pat, 60.

³⁹ Ten pat, 61.

⁴⁰ Ten pat, 61.

⁴¹ Ten pat, 62.

laipsnio konkurenciją, kitos apskritai leido daugiapartinius rinkimus (Senegalas). 1990 m. pradžioje daugiapartinis režimas buvo atkurtas jau keletose Afrikos valstybių.⁴²

Taigi institucijų pobūdis ir jų kaitos kryptis Afrikoje dažniausia nebuvo palankūs demokratijai.

2.2 Institucijų ir valstybės galios reikšmė demokratijos įtvirtinimui

Institucijų svarba demokratizacijos procesams pastebėta gan seniai. A.Stepan ir C.Skach išryškino grynojo parlamentarizmo ir grynos prezidentinės sistemos kontrastingą logiką, kuri šiandien dažnai minima tarp demokratijos palaikymo veiksmų. Gryno parlamentarizmo esmė yra abipusė priklausomybė, kai tuo tarpu prezidentinės sistemos – abipusė nepriklausomybė.⁴³ Autorių teigimu, kariniai perversmai yra daug labiau tikėtini grynose prezidentinėse sistemose nei parlamentinėse. Visų pirma vyriausybė negali susiformuoti tol, kol neįgyja bent mažumos įstatymų leidžiamosios valdžios paramos. Antra, vyriausybė, kuri prarado įstatymų leidžiamosios valdžios pasitikėjimą gali būti atstatydinta pareiškus jai nepasitikėjimą. Tuo tarpu prezidentinė sistema sistemiškai prisideda prie aklaviečių ir demokratijos žlugimo.⁴⁴ Kadangi prezidentas ir įstatymų leidžiamoji valdžia turi atskirus mandatus, prezidentai gali dažnai mėginti apeiti įstatymų leidžiamąją valdžią ir įstatymą dekretais. Netgi prezidentą, kuris neturi paramos šalyje ar elgiasi nekonstituciškai yra itin sunku pašalinti iš pareigų; paprastai tam reikalingas teisminis procesas (apkalta). Taigi priklausomybė nuo politinio lyderio pasirengimo ir bruožų tinkamumo, kuriuos jis bet konkrečiu momentu gali turėti, gali ir ne, reiškia didesnę riziką.⁴⁵ Socioekonominės krizės sąlygomis prezidentinė sistema greičiau atsiduria valdymo krizėje. Tokia situacija dažnai paskatina prezidentą ir opoziciją siekti karininkijos išitraukimo tam, kad išspręsti krizę jų naudai.

Į klausimą, ar egzistuoja ryšys tarp valstybės įtvirtinimo (*state-building*) ir demokratizacijos taip pat bandė atsakyti ne vienas autorius. M.Bratton ir E.C.Chang – vieni iš jų⁴⁶. Klausimas kyla ne tik dėl paties ryšio, bet ir kurios valstybingumo (*stateness*) dimensijos

⁴² www.freedomhouse.org

⁴³ Alfred Stepan, Cindy Skach, Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism. *World Politics*, Vol 46, 1993, 17.

⁴⁴ Stepan, Skach, 19.

⁴⁵ Juan J. Linz, Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference?. *The Failure of Presidential Democracy*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 1994, 62.

⁴⁶ Michael Bratton, Eric C. Chang, State Building and Democratization in Sub-Saharan Africa: Forwards, Backwards, or Together? *Comparative Political Studies*, 39, 2006, 3.

šiam kontekste yra svarbiausios. Taip pat neaišku, ar visuomet valstybės įtvirtinimas eina pirma, ar valstybės galia ir legitimumas priklauso nuo demokratizacijos.

Esminių politinių struktūrų įtvirtinimo svarba akivaizdi. Ne vienas autorius pabrėžė, jog valstybė yra dominuojanti institucinė sistema Afrikos kontinente, nors, kita vertus, nesutariama ar valstybė yra absorbuojama ar autonomiška visuomenės atžvilgiu.⁴⁷ Didžiulės Afrikos teritorijos su nedideliu gyventojų tankumu visuomet buvo nemažas iššūkis centrinės valdžios atstovams. Viešoji biurokratija dažnai sugebėdavo įsiskverbti tik į žemės ūkio produkciją gaminančias ar mineralus išgaunančias teritorijas, kur susirinkdavo reikalingus valdymui resursus. Ekonomikai žlungant, šalyse pasirodydavo prievartos protrūkiai. Valstybės patikėtiniai patys naikindavo valstybės pajėgumą.

Valstybei būtina politinė tvarka. Eidami į rinkimus rinkėjai privalo jaustis saugūs. Kita vertus, silpnos valstybės Afrikoje gali sutvirtėti tik tuomet, jei piliečiai suteiks politinį legitimumą valdžios struktūroms.⁴⁸ Šiai transformacijai reikalingas demokratinis atskaitomumas. Taigi, anot Bratton ir Chang, egzistuoja save sustiprinantis ciklas, kurio eigoje valstybės įtvirtinimas ir režimo konsolidacija vienas kitą paremia. Pajėgi ir legitimi valstybė yra ne tik sąlyga sėkmingai demokratizacijai, bet kartu yra ir demokratijos įvedimo valstybėje rezultatas. Tokia demokratijos ir valstybės galios ryšio samprata šio darbo tikslui netrukdo. Stipresnė demokratiška valstybė bet kuriuo atveju reiškia didesnę demokratijos kiekį ir gali būti traktuojama kaip demokratijos išlikimą užtikrinantis veiksnys.

Valstybės struktūros ir režimo santykį analizuoja keletas teorijų. Pirmoji jų valstybės galios įtvirtinimą vertina kaip režimo pasikeitimo prielaidą; antroji pastebi demokratijos įtvirtinimo sunkumus; trečioji siūlo abipusę priklausomybę tarp valstybės ir režimo.

Linz ir Stepan pateikia valstybingumo (*stateness*) apibrėžimą. Anot jų, “jokia moderni valstybė negali pasiekti demokratijos konsolidacijos visų pirma nebūdama valstybe“.⁴⁹

Rose ir Shin teigia, jog daugelyje trečiosios bangos demokratijų trūksta modernios valstybės institucijų. Anot jų, pirmosios bangos demokratijos jau buvo išvystytos ir modernios dar prieš įvedant visuotinę balsavimo teisę. Tuo tarpu trečiosios bangos režimai nuo 1975-ųjų dažnai demokratizavosi neturėdami pagrindinių ir svarbiausių valstybei būtinų institutų. Tokiu būdu naujųjų demokratijų vadovai susidūrė su dvigubu iššūkiu: užbaigti modernios valstybės konstravimą kartu varžantis su savo kritikais laisvuose rinkimuose.⁵⁰

⁴⁷ Bratton, Chang, 3.

⁴⁸ Bratton, Chang, 4.

⁴⁹ Linz, Stepan, 7.

⁵⁰ Bratton, Chang, 5.

Pagaliau trečioji kryptis bando integruoti šiuos du skirtingus požiūrius. M.Bratton ir C.Chang bando nubrėžti trečiąjį kelią tarp valstybės ir demokratizacijos, surasti jų bendrus taškus.⁵¹

Galima rinktis vieną iš siūlomų krypčių, tačiau tai padaryti sudėtinga be empirinio pagrindo. Bet kuriuo atveju valstybės galia neabejotinai daro įtaką demokratijos išlikimo galimybes Afrikos kontekste. Tad empirinėje šio darbo dalyje lyginamas valstybės galios laipsnis keletoje Afrikos valstybių, siekiant išsiaiškinti šio veiksnio svarbą demokratijos palaikymui.

2.3 Ekonominio veiksnio reikšmė

Socialistų mokyklos atstovai analizuojantys demokratizacijos procesus Afrikoje teigia, jog šiam regionui tinkamiausia „socialinė demokratija“ ir numato vyriausybėms tam tikrą įpareigojantį visuomenės atžvilgiu vaidmenį. Tačiau ekonominio faktoriaus svarbą pabrėžia ne tik „socialistai“. Liberalieji demokratai ekonominį išsivystymą nurodo esant vieną iš demokratijos išlikimo garantų. Tokios pozicijos laikosi ir S.Huntington. Pasak jo, turtingiausios šalys yra demokratiškos ir dauguma demokratiškų šalių yra turtingos.⁵² Demokratija pirmiausia turėtų atsirasti vidutinio lygio ekonominio išsivystymo šalyse. Neturtingose valstybėse demokratizacija mažai tikėtina. Anot Huntington, skurdas yra pagrindinė demokratinio vystymosi kliūtis.⁵³ Afrikoje demokratizacijos kliūtys yra daugiausia ekonominės. Autorius prideda, jog demokratijos konsolidaciją ir ekspansiją užtikrina du esminiai veiksniai: ekonominis vystymasis ir politinė lyderystė. Ekonominis vystymasis daro demokratiją galimą, o politinė lyderystė ją realizuoja.

Kiek modifikuotos nuostatos laikosi A.Przeworski įrodinėjęs, jog diktatūros neužtikrina spartesnio ekonominio augimo skurdžiose šalyse. Jei taip būtų, jo teigimu, laipsnis kuriame diktatūros tampa demokratijomis išaugtų su vystymosi lygiu, tačiau tyrimai rodo ką kita. Przeworski pastebėjo, jog perėjimas į demokratiją yra atsitiktinis siejant su ekonominio išsivystymo lygiu.⁵⁴

S.Huntington ir G.O'Donnell tvirtina, jog yra tam tikras lygis, kurį pasiekus tolimesnis vystymasis iš tiesų sumažina demokratijos išlikimo galimybę. Huntington teigia, jog tiek demokratijos tiek diktatūros tampa nestabilios, kai šalis patiria modernizaciją, kuri atsiranda

⁵¹ Bratton, Chang, 19-22.

⁵² Samuel P. Huntington, Democracy's Third Wave. *Journal of Democracy*, Vol. 2, No.2, 1991, 30.

⁵³ Ten pat, 31.

⁵⁴ Przeworski, Alvarez, 148.

maždaug vidutiniame išsivystymo lygyje. Tačiau Przeworski, Alvarez bei kitų teigimu, nėra tokio pajamų lygio, kuriam esant demokratijos taptų labiau pažeidžiamos nei tuomet kai jos buvo neturtingesnės. Przeworski teigia, jog demokratijos, kuriose BVP 1 gyventojui viršija 6000 JAV dolerių, yra nepajudinamos ir gyvuos amžinai. Jis pripažįsta, jog S.M.Lipset buvo teisus tvirtindamas „kuo labiau pasiturinti valstybė, tuo didesnė tikimybė, kad ji palaikys demokratiją“.⁵⁵ Kartą įsteigta išsivysčiusioje valstybėje demokratija gyvuos nepaisant visų kitų nepalankių sąlygų, kuriose tik gali atsidurti.

Atsakymų į klausimą kodėl išsivysčiusiose valstybėse demokratijos išlikimas yra labiau tikėtinas, yra keletas. S.Lipset savo veikale *Political Man* teigia, jog esant aukštesniam pajamų lygiui mažesnė perskirstymo konfliktų įtampos tikimybė.⁵⁶ Kita galima hipotezė, siūloma L.Diamond, susikoncentruoja ties institucijomis: politiniai aktoriai geriau išsivysčiusiose šalyse yra labiau linkę priimti pranašesnę institucinę struktūrą tuo metu kai yra įsteigiama demokratija.⁵⁷

Analizuojant ekonominio veiksnio įtaką demokratizacijos procesams bei demokratijos įtvirtinimui dažnai tiriamas ne tik ekonominio augimo lygis, matuojamas BVP, bet taip pat atkreipiamas dėmesys ir į ekonominės nelygybės laipsnį. Kaip teigė Alexis de Tocqueville „tautos yra mažiau linkusios į revoliucijas, kai jų asmeninė nuosavybė auga ir perskirstoma tarp jų“.⁵⁸ Taigi kaip teigia parafrazuodamas Tocqueville'į Terry Lynn Karl, greičiau jau nelygybės nei ekonominio išsivystymo lygis yra geriausias politinio demokratijų stabilumo indikatorius. Kitaip sakant, demokratijos su ypatingai aukšta pajamų nelygybe yra nestabilios. Demokratinėms institucijoms sunku tinkamai funkcionuoti ir išlikti valstybėje stipriai suskaldytoje pagal pajamas ir turtą, ypatingai tokioje kur skiriama mažai dėmesio esamos situacijos keitimui ar ji netgi blogėja. Kraštutinė pajamų nelygybė turi įtakos tam, kaip demokratija funkcionuoja. Jų nesugebėjimas tinkamai veikti susilpnina jų legitimumą piliečių akyse. Ten kur pajamų nelygybė didžiausia, žmonės yra labiau linkę priimti autoritarinį režimą, mažiau patenkinti demokratijos veikimu, mažiau pasitiki savo politinėmis institucijomis ir labiau linkę pažeisti žmogaus teises.

⁵⁵ Seymour M. Lipset, *Political Man: the Social Bases of Politics*. Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1981, 469.

⁵⁶ Ten pat, 469.

⁵⁷ Przeworski, Alvarez, 148.

⁵⁸ Terry Lynn Karl, Economic Inequality and Democratic Instability. *Journal of Democracy*, 11, 1, 2000, 155

2.4. Išorinis veiksnys

Išorinis veiksnys demokratizacijos procesuose dažnai laikomas antraeiliu į pirmą vietą iškeliant vidinius veiksnius. D.Brinks ir M.Coppedge šiuo klausimu laikosi kitokios nuomonės.⁵⁹ Naudodami 1972-1996 metų duomenis autoriai sukonstruoja ir išbando specifinį difuzijos vaidmens modelį. Šis modelis apibrėžia režimo kaitos mastą ir kryptį. Atliktas tyrimas leidžia daryti išvadas, jog šalys yra linkusios keisti režimus, kad atitiktų vidutinį demokratiškumo ar nedemokratiškumo laipsnį esantį jų kaimynėse bei šalys esančios JAV įtakos zonoje tirtu periodu buvo labiau linkusios tapti demokratiškomis. Taip pat valstybės yra linkusios eiti ta kryptimi, kuria eina dauguma kitų pasaulio šalių. Autoriai įveda „kaimynių emuliacijos“ konceptą – šalims-kaimynėms būdinga tendencija, kai susilyginama bendru demokratiškumo arba nedemokratiškumo lygiu.

Kaip teigia Brinks ir Coppedge, autoriai retai išorinį veiksnių įtraukia į svarbiųjų sąrašą, o jei ir įtraukia, tai tik įtraukdami laikinus kintamuosius tokius kaip Britų kolonijinė įtaka, vieta pasaulio sistemoje.⁶⁰

Kiti tyrėjai teigia, jog atitinkamų geografinių regionų šalys yra sistemiškai arba labiau arba mažiau demokratiškos negu grynai vidinius veiksniais akcentuojantys demokratizacijos modeliai nuspėja. Tačiau kaip pažymi Brinks ir Coppedge, būdas kuriuo difuzija yra operacionalizuojama, sudaro sunkumų atskiriant tikrą difuziją ir regioninę vietinių faktorių grupę.⁶¹

Keletas studijų pristato tikslesnius difuzijos matavimo ir kontrolės būdus svarbiems vidiniams veiksniams. Przeworski, Alvarez, Cheibub, Limongi teigia, jog didesnė tikimybė, kad demokratija išliks demokratiškesniame regione ir tos išlikimo galimybės augs, didėjant bendram demokratijų skaičiui pasaulyje.⁶² Pevenhouse pastebi, jog narystė tam tikrose regioninėse organizacijose padidina režimo kaitos galimybes, net ir kontroliuodama daugelį vidinių veiksnių. Be to net ir grynai vidiniai veiksniai gali būti paveikti įvykių kaimyninėse šalyse.⁶³

Brinks ir Coppedge difuzijos apibrėžimui pasirinko sociologo Everett Rogers pateiktą aiškinimą: tai „procesas kuriuo inovacija perduodama tam tikrais kanalais per laiką tarp narių

⁵⁹ Daniel Brinks, Michael Coppedge, *Diffusion Is No Illusion: Neighbour Emulation in the Third Wave of Democracy*. *Comparative Political Studies*, 39, 2006.

⁶⁰ Brinks, 465.

⁶¹ Ten pat, 465.

⁶² Ten pat, 467.

⁶³ Ten pat, 467.

socialinėje sistemoje“.⁶⁴ Ją sudaro keturi elementai: inovacija, kanalų komunikacija, laikas ir socialinė sistema.⁶⁵ Atliktas tyrimas leido padaryti išvadą, jog turintys vieni su kitais ryšių režimai turi nemažą įtaką vieni kitiems.

M. Kjaer bei K. Hosbond taip pat pritaria Brinks ir Coppedge išvadoms, jog išoriniai veiksniai gali būti nemažiau svarbūs. Autoriai taip pat pabrėžia, jog derėtų atsisakyti dichotomijos „vidiniai-išoriniai“ veiksniai. Monokauzaliniai modeliai aiškinantys pokyčių priežastis identifikuoja tik vieną kaitos mechanizmą. Kjaer ir Hosbond remdamiesi A.Giddens teigia, jog socialinis pokytis yra daugiaformis reikalas.⁶⁶ Jų manymu, analizės turi apimti veiksnių įvairovę. Faktas, jog viena sistema neegzistuoja izoliuota nuo kitos sistemos rodo, jog ryšiai tarp tų sistemų veikia individualią sistemą kompleksinėje sąveikoje su socialiniais procesais įtvirtintais kiekvienoje sistemoje.⁶⁷ Taigi ir nacionalinė valstybė yra pasekmė daugybės veiksnių, tiek vidinių tiek išorinių, kurie sąveikauja ir veikia vienas kitą tarpvisuomeninėse sistemose. Tokios pozicijos laikomasi ir šiame darbe.

2.5 Demokratija ir kultūrinės bei religinės tradicijos: sąlyčio taškai

Teigiama, jog didžiosioms pasaulio kultūrinėms tradicijoms būdingi skirtingi įsitikinimai ir vertybės, o su jomis susiję elgesio modeliai veikia demokratijos vystymąsi. Giliai antidemokratiška kultūra gali sukliudyti paplsti demokratinėms normoms visuomenėje, gali paneigti demokratinių institucijų legitimumą ir tokiu būdu komplikuoti ar netgi visiškai užkirsti kelią efektyviam institucijų funkcionavimui. Paprastai teigiama, jog tikrai Vakarų kultūra suteikia tinkamą pagrindą demokratinių institucijų vystymui, o nevakarietiškomis visuomenėms demokratija yra netinkama. Demokratija gali egzistuoti tik šiaurės vakarų ir galbūt centrinės Europos valstybėse bei jų kolonijų atšakose. Griežtesnė tokio požiūrio versija nevakarietiškas kultūras vertina kaip ypatingai priešiškas demokratijai. Tarp jų dažniausia minimas islamas.

Vienas iš esminių kultūros komponentų yra religija. Kultūra yra vienas iš visuomenės veiklos produktų, kurių funkcionavimas leidžia kurti ir perteikti materialines ir dvasines vertybes. Taigi religija kaip dvasinių vertybių nešėja yra neatsiejama kultūros dalis. Ieškant demokratijos ir kultūros sąsajų dažniausia ir gilinamasi tik į vieną iš jos dalių – valstybėje dominuojančią religiją.

⁶⁴ Brinks, 468.

⁶⁵ Ten pat, 468-470.

⁶⁶ Mette Kjaer, Keld Hosbond, *Democracy in Ghana and Anthony Giddens Theory*. Pranešimas konferencijoje „Social Movements in the Third World“, Lund, 1993 rugpjūčio 18-21 d., 4.

⁶⁷ Kjaer, 6.

A. Tocqueville dar 1835 m. išleistame veikalė „Demokratija Amerikoje“ analizavo religijos rūšių svarbą demokratijos perspektyvoms. Anot jo, religija buvo lemiama demokratijos sėkmei.⁶⁸ Religija Tocqueville yra būtina individualizmo ir materialinės gerovės sąlyga ir tokiu būdu yra dvigubai būtina sėkmingai demokratijos ateičiai. Jis tvirtina, jog tarp krikščionybės ir modernios demokratijos egzistuoja būtinas ryšys. Krikščionybė užkerta kelią politinei ir karinei galiai versti įgyti visišką valdžią visuose žmogiškuosiuose reikaluose. Tai leidžia pasiekti bažnyčios ir valstybės atskyrimas numatomas krikščionybėje. Anot Tocqueville, „demokratija laikosi ne ant konstitucinių susitarimų, ar įstatymų, bet ant visuomenės papročių, kurie įkūnija tiek nuomones, tiek „širdies įpročius“. Religija yra galingiausias abiejų šių veiksnių šaltinis“.⁶⁹ Sėkminga politinė demokratija neišvengiamai reikalauja moralinių nuostatų paremtų religiniu tikėjimu.

Tocqueville pamąstymai apie religiją Amerikoje akivaizdžiai sufokusuoti į krikščionybę. Demokratija musulmoniškose šalyse, jo manymu, neturi gerų perspektyvų, kadangi islamui daug sudėtingiau atskirti religiją ir politiką. Kita vertus, kaip teigia H. Fradkin, Tocquevillio krikščionybės traktavimas rodo kiek daug ji turėjo būti transformuota vardan to, kad veiktų demokratijos labui.⁷⁰

Griežtą perskyrą kritikuoja ir S.P. Huntington abejojantis kultūrinių skirtumų gebėjimu visiškai užkirsti kelią demokratijos plėtotei nevakarietiškoje šalyse.⁷¹ Visų pirma, panašių kultūrinių argumentų praeityje nebuvo. Kaip pripažino ir Tocqueville, praeityje katalikybė laikyta kliūtimi demokratijai. Taigi argumentas, jog konkrečios kultūros ir religijos yra nuolatinė kliūtis verta bent kažkiek skepticizmo.

Antra, tokios religijos kaip islamas, konfucianizmas yra labai kompleksiški idėjų, tikėjimų, doktrinų, prielaidų ir elgesio modelių konstruktai. Bet kuri iš didžiųjų religijų turi bent keletą elementų, kurie yra suderinami su demokratija; kita vertus, tiek protestantizmas, tiek katalikybė turi aiškiai nedemokratiškų elementų.⁷² Tikrasis klausimas yra, kurie islamo ir konfucianizmo elementai paremia demokratiją ir kaip bei kokiomis aplinkybėmis jie galėtų įveikti nedemokratiškus šių religinių tradicijų aspektus.

Trečia, istoriškai kultūros ir religijos yra dinamiškos, o ne inertiškos. Dominuojantys tikėjimai ir požiūriai visuomenėje kinta. Vienos kartos dominuojanti kultūra gali žymiai skirtis nuo kitos kartos vertinamų vertybių.

⁶⁸ Alexis de Tocqueville, *Apie demokratiją Amerikoje*, Vilnius: Amžius, 1996.

⁶⁹ Hillel Fradkin, Does Democracy Need Religion? *Journal of Democracy*, 11, 1, 2000, 94

⁷⁰ Fradkin, 94.

⁷¹ Samuel P. Huntington, Democracy's Third Wave. *Journal of Democracy*, 2, 2, 1991.

⁷² Huntington, 30.

Šios Huntingtono išvalgos pripažįstamos, tačiau vis dėlto demokratijos krikščioniškoje aplinkoje dominavimas tebėra tvirtose pozicijose.

Kokios įmanomos demokratijos ir Afrikos religijų bei kultūrų sankirtos? Kiek religiniai įsitikinimai svarbūs demokratijos išlikimui? Atsakymas į šį klausimą - vienas iš šio darbo uždavinių.

2.6 Politinės paramos vaidmuo

Demokratijos palaikymui įtakos gali turėti eilė veiksnių, kurie, kaip išryškėjo, nebūtinai turi žymėti demokratijos konsolidaciją. Tačiau yra ir tarpusavyje persidengiančių elementų. Itin svarbu patikrinti pačių piliečių indėlį palaikant demokratinį režimą. Kaip pastebėjo Linz ir Stepan, demokratija gali tapti „vieninteliu žaidimu mieste“, kai rimtų politinių ir ekonominių krizių sąlygomis didžioji dauguma piliečių tiki, jog bet kokie tolimesni politiniai pokyčiai gali būti vykdomi tik demokratių formulių kontekste.⁷³ Linz ir Stepan teigia, jog demokratinis režimas yra konsoliduotas, kai didžioji dalis visuomenės tiki, jog demokratinės procedūros ir institucijos yra pats tinkamiausias būdas valdyti bendrą gyvenimą ir kai parama antisisteminėms alternatyvoms yra gana žema.⁷⁴ Ši išvalga gali būti vertinama ir kaip demokratijos išlikimo garantas. Jei demokratinis režimas yra ne tik iš aukščiau piliečiams „primestas“ mechanizmas, bet daugumos jų vertinamas kaip tinkamiausias valdymo būdas, demokratija galbūt gali išlikti valstybėje, netgi ir kitiems veiksniams susiklosčius nepalankiai. Pavyzdžiui, ekonominis veiksnys, galbūt tampa ne toks svarbus režimo palaikymo prasme, kai egzistuoja piliečių parama.

Siekiant išsiaiškinti visuomenės nuomonę, šalyse atliekami visuomenės nuomonės tyrimai. Paramos režimui svarbą tyrinėjo P.Norris bei kiti autoriai. Jie pabrėžia, jog politinės paramos konceptas yra daugiadimensinis. Kiekvienu atveju dera nurodyti jos objektą. Pasitikėjimas demokratija perėjo keletą periodiškų ciklų.⁷⁵ 1970-1980 periodu tyrimai rodo, demokratija pasaulyje buvo atsidūrusi krizinėje būklėje. 1980-aisiais pasitikėjimas atgijo, tačiau Šaltojo karo pabaiga vėl privertė demokratinis režimus atsidurti nerimą keliančioje būklėje. Viena vertus demokratiniai režimai triumfavo, bet tuo pačiu netgi tokiose šalyse kaip JAV buvo pastebimas sumažėjęs dalyvavimas. Rinkėjai buvo apibūdinami kaip „pasibjaurėję“, „pikti“, „pasiruošę maištui“.⁷⁶ Taigi vertinant politinės paramos įtaką

⁷³ Linz, Stepan, 5.

⁷⁴ Ten pat, 6.

⁷⁵ Pippa Norris, *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*, Oxford: Oxford University Press, 1999, 3.

⁷⁶ Norris, 5.

demokratijų išlikimui Afrikos regione, reikėtų turėti omenyje, jog netgi liberaliose Vakarų demokratijose gali vyrauti ne tokios palankios nuotaikos demokratijos atžvilgiu.

Todėl atliekant empirinį tyrimą šiame darbe koncentruojamasi į piliečių demokratinio režimo vertinimą bendrai, o ne į duomenis rodančius piliečių pasitenkinimą demokratijos veikimu konkrečiai jų šalyje. Kaip pastebi ir Pippa Norris, asmenys nepatenkinti režimo veikimu savo šalyje, ypatingai naujose demokratijose, nebūtinai sudaro antidemokratiškų nuotaikų rezervuarą.⁷⁷ Tiesą sakant, tie, kurie remia demokratiją kaip valdžios formą, bet taip pat prastai vertina režimo veikimą savo šalyje („nepatenkinti demokratai“) gali sudaryti potencialą, kuris stengsis pagerinti, o ne atsisakyti demokratinio eksperimento.⁷⁸ Tad siekiant išsiaiškinti politinės paramos svarbą demokratijų išlikimui Afrikos regione, dėmesys telkiamas į piliečius, kurie teikia pirmenybę demokratijai prieš kitas valdymo formas.

⁷⁷ Norris, 43.

⁷⁸ Ten pat, 43.

3. Demokratiją palaikančių veiksnių palyginimas: empirinis tyrimas

Išanalizavus skirtingų autorių nurodomus demokratijos išlikimą palaikančius veiksnius, išryškėja nesutarimų šiuo klausimu mastas. Paramos demokratiniam režimui veiksniai paprastai analizuojami pavieniui, išvados pateikiamos neatsižvelgiant į kitas teorijas bei kintamuosius, kurie gali turėti įtakos galutiniams rezultatams. Jei ir analizuojama keletas kintamųjų, paprastai ryšio tarp jų neieškoma. Šiame tyrime siekiama ne tik nustatyti kokius veiksniai gali turėti įtakos demokratijos palaikymui keliose Afrikos valstybėse, bet taip pat ir integruoti keletą vyraujančių požiūrių, nustatyti galimų veiksnių tarpusavio sąryšius. Tokiu būdu vadovaujamosi Kjaer ir Hosbond bei Giddens pozicija, jog socialinis pokytis yra daugiaformis reikalas. Kitaip sakant, laikomasi nuostatos, jog demokratijos palaikymas (ar įtvirtinimas) Afrikos valstybėse yra daugelio veiksnių, sąveikaujančių tarpusavyje, kaitos proceso pasekmė. Siekiant patvirtinti šią prielaidą ir atsakyti į klausimą, kurie veiksniai ar jų kombinacijos yra svarbesni demokratijos palaikymui, atliekama empirinė analizė.

3.1 Tyrimo metodologija

Empirinei analizei atrinkta 17 Sub-Sacharos Afrikos valstybių, kurios bent vieną kartą per visą savo egzistavimo laikotarpį Freedom House buvo pripažintos laisvomis.⁷⁹ Taigi atvejų atrankos kriterijus - Freedom House pateikiamas valstybių laisvumo indikatorius. Kai kurios jų tokį statusą turėjo tik 1-2 metus (Seišeliai, Zambija, Burkina Faso), kai kurios keletu metų ilgiau (Gambija, Malavis, Nigerija).

⁷⁹ www.freedomhouse.org

Lentelė Nr. 1 Demokratinių režimų laikotarpiai

Valstybės	Demokratiškas laikotarpis ⁸⁰
Beninas	1991 – dabar
Botsvana	1973 - dabar
Burkina Fosas	1978 - 1979
Gambija	1972 – 1980; 1989 - 1993
Gana	1981; 2000 - dabar
Lesotas	2003 – dabar
Malavis	1994 - 1998
Malis	1992 – 1993; 1995 - dabar
Mauricijus	1972 – 1977; 1982 - dabar
Namibija	1990 - dabar
Nigerija	1979 - 1983
Pietų Afrikos Respublika	1994 - dabar
San Tomė ir Prinsipė	1991 - dabar
Seišeliai	1976
Senegalas	2003 - dabar
Zambija	1991 – 1992
Žaliojo kyšulio salos	1991 - dabar

Šaltinis: Freedom House, www.freedomhouse.org

Aštuoniose Sub-Sacharos Afrikos valstybėse demokratija veikė ilgiausiai, daugiau nei 10 metų – tai Beninas, Botsvana, Malis, Mauricijus, Namibija, Pietų Afrikos Respublika, San Tomė ir Prinsipė, Žaliojo kyšulio salos. Dauguma šių valstybių tapo laisvomis 1991 metais, pasibaigus Šaltajam karui ir pasaulyje nuvilnijus Trečiajai demokratizacijos bangai. Tai Beninas, Žaliojo kyšulio salos, San Tomė ir Prinsipė; keletas šiek tiek vėliau (Malis(1992), Pietų Afrikos Respublika(1994)) ar anksčiau (Namibija (1990)). Botsvana ir Mauricijus turi ilgiausią demokratinės valdžios patirtį Afrikos regione. Botsvana laikoma laisva nuo 1972 metų, Mauricijus – nuo 1982-ųjų.

Dar keliose valstybėse demokratinis režimas įvestas palyginus neseniai, tačiau kol kas neužleido savo pozicijų autoritarizmui. Gana įvardijama esanti laisva nuo 2000 metų, Lesotas ir Senegalas – nuo 2003- iųjų.

Šioje vietoje derėtų galutinai apibrėžti Afrikos demokratijos sampratą. Pirmojoje darbo dalyje analizuojant afrikietiškos demokratijos turinį, padaryta išvada, jog bent keletui regiono valstybių gali būti taikomi Vakarietiški demokratijos įtvirtinimo kriterijai. Tačiau šiame darbe nebus mėginama išmatuoti Afrikos valstybių demokratiškumo laipsnio lyginant jas su Vakarų demokratijomis. Dėmesys sutelkiamas į ilgalaikes Afrikos demokratijas, pabrėžiant jų ilgalaikiškumą. Būtent ilgalaikių demokratijų, nepertraukiamai egzistuojančių

⁸⁰ Demokratišku laikomas laikotarpis, kuri metu Freedom House valstybę įvardijo esant laisva. www.freedomhouse.org

ilgiau nei 10 metų, tyrimas turi paaiškinti demokratijų įsitvirtinimo šiame regione priežastis. Tokiomis ilgalaikėmis demokratijomis Freedom House pripažino minėtas 8 valstybes. Taigi šio tyrimo *priklausomas kintamasis* – ilgalaikės demokratijos, Freedom House įvardijamos esančios laisvomis ilgesnį nei 10 metų laikotarpį.

Viena iš šio darbo užduočių - nustatyti kintamuosius matuojančius demokratijos Afrikos valstybėse įsitvirtinimą. Analizuotų teorijų pagrindu galima išskirti keletą *nepriklausomų kintamųjų*:

- politiniai veiksniai
- ekonominis veiksnys
- išorinis veiksnys
- piliečių parama

Šitaip kintamieji skirstomi visų pirma aiškumo tikslais. Kiekvieną jų sudaro atitinkami indikatoriai, kurie juos matuoja. Galutinėms išvadoms įtakos gali turėti ir tik ka kurie iš sudėtinių kintamųjų indikatorių.

Duomenų susistemimui bei analizei pasirinktas sociologo C. Ragin pirmą kartą socialiniuose moksluose pritaikytas **Būlio algebrinis metodas**. Ragin pritaiko Būlio algoritmus holistiniam atvejų palyginimui.⁸¹ Vienas iš esminių Būlio algebras bruožų – binarinės informacijos naudojimas. Būlio algebroje yra tik dvi sąlygos ar būsenos: tiesa (arba *yra*) ir netiesa (arba *nėra*). Šios dvi būsenos išreiškiamos 1, kai *yra* ir 0, kai *nėra*. Taigi Būlio duomenų analizėje visi kintamieji, tiek priklausomas, tiek nepriklausomi, privalo būti užkoduoti naudojant šią skalę.

Kitas esminis Būlio metodo elementas – „tiesos“ lentelė, kurios esmė gana paprasta. Duomenis užkodavus binarine išraiška (1 arba 0), svarbu surūšiuoti turimą informaciją pagal skirtingas nepriklausomų kintamųjų reikšmių kombinacijas. Kiekviena loginė reikšmių kombinacija sudaro vieną eilutę tiesos lentelėje. Sukonstravus šią tiesos lentelės dalį, kiekvienai eilutei priskiriama reikšmė (priklausomojo kintamojo rezultatas - 1 arba 0), kurios pagrindas yra atvejai su ta pačia kombinacija. Taigi tiek priklausomi, tiek nepriklausomas kintamieji yra apibendrinami tiesos lentelėje. Vizualus duomenų pateikimas leidžia geriau nustatyti ir įvertinti ryšio tarp nepriklausomų kintamųjų bei priklausomo kintamojo pobūdį.

Lentelė Nr. 2 Būlio “tiesos” lentelė

⁸¹ Charles C. Ragin, *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley: University of California Press, 1989.

Nepriklausomi kintamieji					
	Y	Y	Y	Y	1 1

Šaltinis: Charles C. Ragin „The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies. Berkeley: University of California Press , 1989, 88.

Tiesos lentelės turi tiek eilučių, kiek yra logiškai galimų priežastinių kintamųjų reikšmių kombinacijų. Būlio analizėje dažnumo kriterijus nėra toks svarbus kaip statistinėje, tačiau prireikus jį taip pat galima įtraukti į tyrimą.

Būlio sudėtis bei daugyba taip pat lengvai pritaikoma socialinių reiškinių analizei. Būlio algebra teigia, jog jei $A + B = Z$, o $A = 1$ bei $B = 1$, tai $Z = 1$. Kitaip sakant $1 + 1 = 1$. Būlio sudėties esmė ta, jog jei bent vienas iš sudedamųjų elementų yra patenkinamas (*yra*), tuomet rezultatas yra *tiesa* (egzistuoja). Būlio algebros sudėtis yra tolygi logikos operatoriui ARBA (OR). Taigi teiginys $A + B = Z$ reiškia: jei A lygi 1 ARBA B lygi 1, tai Z lygi 1. Jei bent viena iš sudėties sąlygų yra patenkinama, gaunamas lauktas rezultatas.

Būlio daugyba taip pat iš esmės skiriasi nuo įprastinės aritmetinės daugybos. Ji yra santykinė, kadangi tipišką Būlio algebros pritaikymą socialiniams mokslams apima supaprastinimo procesą. Lygtis

$$F = abc + aBc + abC + ABc + AbC + aBC + ABC$$

kurioje būseną *yra* koduojama didžiąja raide, *nėra* – mažąja, rodo, jog rezultata (F) gali nulemti septynios skirtingos priežastinių sąlygų kombinacijos. Tad, pavyzdžiui, išraiška

Abc reiškia ne padauginimą, o tiesiog A buvimo ir B, C nebuvimo kombinaciją. Būlio daugyba žymi loginį IR (AND).

Būlio analizė iš esmės vadovaujasi kombinatorine logika. Priežasties nebuvimas Būlio analizėje turi tokį patį loginį statusą kaip ir priežasties buvimas. Minėta Būlio daugyba rodo, jog sąlygų buvimas ir nebuvimas yra sujungti, susikerta. Šis bruožas yra susijęs su mintimi, jog į atvejus turėtų būti žiūrima holistiškai. Taigi Būlio kokybiniam lyginamajam tyrimo į priežastis žiūrima jų neizoliuojant, bet visuomet atsižvelgiant į kitų susijusių sąlygų buvimo ar nebuvimo kontekstą.

Dar vienas reikšmingas Būlio analizės aspektas – galimybė minimizuoti. Pagrindinė minimizavimo taisyklė yra ši:

Jei dvi Būlio išraiškos skiriasi tik viena priežastine sąlyga, tačiau duoda tą patį rezultatą, tuomet priežastinė sąlyga, kuri skiria dvi išraiškas gali būti laikoma nereikšminga ir gali būti pašalinta siekiant sukurti paprastesnę, jungtinę išraišką.⁸²

Iš esmės ši taisyklė leidžia sujungti dvi išraiškas, kurios skiriasi tik viena sąlyga. Minimizavimo procesas pateikia galutinę, sumažintą Būlio lygtį:

$$F = A + B + C$$

Implikacijos konceptas teigia, jog Būlio išraiška implikuoja kitą jei antros sąlygos buvimas yra pirmosios buvimo poaibis. Šios minėtos paprastos procedūros leidžia išvesti logiškai minimalią lygtį apibrėžiančią skirtingas sąlygų kombinacijas siejamas su konkrečiu rezultatu.

Papildomas Būlio požiūrio aspektas, kurį vertėtų pabrėžti yra santykis tarp Būlio minimizacijos rezultatų ir būtinų bei pakankamų priežasčių socialiniame tyrimo.

Priežastis yra būtina, jei ji privalo egzistuoti tam, kad atsirastų tam tikra pasekmė. Pakankama priežastis yra tokia, kuri pati savaime gali sukelti tam tikras pasekmes. Taigi priežastis yra būtina ir pakankama jei ji yra vienintelė priežastis sukelianti pasekmę ir ji yra viena (ne kombinacijoje su kita). Priežastis yra pakankama, tačiau nebūtina jei ji geba sukelti pasekmę, bet yra ne vienintelė, kuri turi tokį gebėjimą. Priežastis yra būtina, tačiau nepakankama jei ji geba sukelti pasekmę būdama kombinacijoje su kitomis priežastimis ir aptinkama visose tokiose kombinacijose. Pagaliau priežastis yra nei būtina, nei pakankama jei ji aptinkama tik sąlygų kombinacijų, kurios sukelia pasekmę, poaibyje.⁸³

⁸² Ragin, 93.

⁸³ Ragin, 99-100.

Būlio metodas, kaip teigia C.Ragin, yra „vidurinis kelias“.⁸⁴ Jis nurodo egzistuojant penkis idealios sintetinės lyginamojo tyrimo strategijos bruožus.⁸⁵ Tai:

- gebėjimas patikrinti didelį atvejų skaičių
- gebėjimas kreiptis į kompleksiškas priežastines konjunktūras
- gebėjimas pateikti paprastus paaiškinimus (jei reikalinga)
- gebėjimas ištirti atvejus tiek kaip visumą, tiek kaip dalis
- gebėjimas įvertinti konkuruojančius paaiškinimus.

Šiuos kriterijus Ragin pritaiko Būlio algebros metodui. Gebėjimas ištirti daug atvejų neabejotinai pasitvirtina. Būlio prieiga taip pat atkreipia dėmesį į kompleksiškus sąveikos modelius – daugybinius konjunktūrinio priežastingumo modelius. Būlio prieiga pradeda nuo maksimalaus priežastinio kompleksiškumo. Pastarasis tuomet logiškai supaprastinamas naudojant keletą esminių Būlio principų. Ši procedūra ryškiai kontrastuoja su statistine prieiga, kuri pradeda nuo paprastumo.⁸⁶ Be to Būlio leidžia pasiekti tai, ko siekia atvejo studijų tyrėjai, tačiau tik daug didesniu mastu. Tiesos lentelė ir jos kompleksiškumo supaprastinimo taisyklės leidžia nepasimesti lyginant didelį skaičių atvejų. Ji leidžia pamatyti ir perprasti kompleksiškus modelius ir konjunktūras.

Savo minimizacijos procedūrų dėka, metodas taip pat geba pateikti paprastus paaiškinimus, taip pat jis yra tiek holistiškas, tiek analitiškas. Būlio analizėje į atvejus yra žiūrima kaip į dalių kombinacijas, kurios gali būti interpretuojamos kaip skirtingos situacijos. Jis analitiškas, kadangi tiria tas pačias priežastines sąlygas kiekviename rinkinyje. Taip pat ir holistiškas ta prasme kaip lygina skirtingas situacijas ir tokiu būdu išlaiko vieną iš geriausių atvejo studijos prieigos bruožų.

Pagaliau ši prieiga gali būti naudojama įvertinti skirtingus aiškinimus. Vienas iš atvejo studijos trūkumų yra tas, jog jos paprastai remiasi viena perspektyva. Dažnai atvejai yra pasirenkami selektyviai su tikslu pailustruoti konkrečią teoriją. Būlio metodas konkuruojančius požiūrius leidžia operacionalizuoti į priežastinius kintamuosius artimu statistiniams metodams būdu. Tačiau statistinėse analizėse kintamieji vienas su kitu konkuruoja. Jei laimi vienas kintamųjų rinkinys, tuomet remiama jų reprezentuojama teorija. Būlio prieiga leidžia išvengti šio konkuravimo. Skirtingos priežastinių sąlygų kombinacijos apibrėžia skirtingas situacijas. Kai kuriose jų kintamieji siejami su konkrečia teorija gali būti svarbūs, kitose – ne. Šis bruožas leidžia įvertinti konkuruojančius aiškinimus.⁸⁷

⁸⁴ Ragin, 121.

⁸⁵ Ten pat, 121

⁸⁶ Ten pat, 122.

⁸⁷ Ten pat, 123.

Išvardinti Būlio prieigos bruožai ir ypatingai gebėjimas įvertinti skirtingus aiškinimus nulėmė jos pasirinkimą siekiant nustatyti demokratijos išlikimą Afrikos valstybėse užtikrinančius veiksnius. Kita vertus yra ir antra priežastis. Kai kurie autoriai prisiima poziciją, jog demokratiškos Afrikos valstybės yra išskirtiniai atvejai nelygintini tarpusavyje ir jiems geriausia taikyti atvejo analizės metodą.⁸⁸ Būlio prieiga šiuo požiūriu - idealus metodas patikrinti tokią prielaidą nerizikuojant imtis grynai kiekybinio tyrimo. Kaip jau minėta, Būlio metodas leidžia lyginti didesnę skaičių atvejų tuo pačiu neatmetant galimybės įsigilinti ir į kiekvieną jų konkrečiai.

Kita vertus metodas turi ir tam tikrų trūkumų, kuriuos būtina turėti omenyje, siekiant didesnio išvadų patikimumo. Tai riboto realių atvejų skaičiaus, prieštaravimų problemos. Viena iš pagrindinių metodo keliamų problemų susijusi su laipsniavimu ir dichatomizavimu. Dažnai itin sunku nustatyti kokio lygio laipsnį pasiekęs reiškinys yra laikomas egzistuojančiu. Visi tyrimui pasirinkti kintamieji, tiek priklausomas, tiek nepriklausomi yra dichatomizuojami. Nors kintamųjų dichatomizavimas turi daug privalumų, jis taip pat kelia ir rimtų problemų. Kodavimo rezultatas gaunamas kaip paprasčiausia išraiška yra/nėra gali atrodyti nesudėtingas, tačiau iš tiesų toks pasirinkimas gali nuslėpti piktnaudžiavimą priimant sprendimą ir taip pat galimą tyrėjo šališkumą. Tad bene svarbiausia užduotis taikant Būlio metodą - pagrįstai įvertinti ir užkoduoti kintamuosius.

Kodavimas. Priklausomas tyrimo kintamasis – Sub-Sacharos Afrikos valstybė, kurioje demokratija egzistuoja ilgesnį nei dešimties metų laikotarpį – koduojamas 1 kiekvienu atveju, kai valstybė nepertraukiamai Freedom House pripažįstama esanti laisva ilgesnį nei 10 metų laikotarpį. Demokratinio režimo trukmę nesudėtinga išmatuoti pasitelkus Freedom House pateikiamus istorinius lyginamuosius 1972 – 2006 metų laikotarpio duomenis.⁸⁹

Sudėtingesnė užduotis - nepriklausomų kintamųjų matavimas. Šiame tyrime jiems taikomas dviejų lygių kodavimas. Kadangi tyrimu mėginama nustatyti demokratijos išlikimo Afrikos valstybėse priežastis, kiekvienas kintamasis turi žymėti palankios demokratijos įsitvirtinimui sąlygos buvimą arba nebuvimą. Tačiau kiekvieną kintamąjį gali matuoti daugiau nei vienas indikatorius. Dėl šios priežasties taikomas pirminio lygio kodavimas, kuomet užkoduojami kintamųjų indikatoriai, kurių yra daugiau nei vienas ir kiekvienam kintamajam sudaroma atskira Būlio lentelė. Tokiu būdu galima nustatyti, kuris iš indikatorių yra svarbesnis demokratijos įsitvirtinimui Afrikos valstybėse tam tikro kintamojo viduje. Antrinio lygio kodavimas apima visus penkis kintamuosius – politinį, ekonominį, kultūrinį,

⁸⁸ Leonardo A. Villalon, Peter VonDoepp, *The Fate of Africa's Democratic Experiments: Elites and Institutions*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2005, 25.

⁸⁹ www.freedomhouse.org

išorinį ir politinę paramą. Tuomet lyginant juos tarpusavyje nustatomi demokratijos išlikimui Afrikos valstybėse būtini ir pakankami veiksniai.

Komplikuočiausias iš visų nepriklausomų kintamųjų – politinis. Įvardinti visas politines priežastis, kurios gali nulemti demokratijos išlikimą valstybėje – sudėtinga užduotis. Tačiau kaip paaiškėjo literatūros analizės šia tematika metu, tarp dažniausiai minimų demokratijai būtinų sąlygų minima valstybės galia. Taip pat teigiama, jog parlamentinė valdžios sistema yra palankesnė demokratijai išlikimui. Pabrėžiama ir kolonijinio periodo institucinės sąrangos pobūdžio svarba. Britų kolonijinė sistema esą buvo palankesnė demokratijos atsiradimui bei palaikymui naujose Afrikos valstybėse nei kitos kolonijinės sistemos. Valdymo sistemos tipai bei kolonialistinio periodo sistemos būdingi tiriamiems atvejams pateikiami lentelėse Nr. 3 ir 4 (žiūrėti priede). Taigi visi tiriami atvejai vertinami 1, kai juose aptinkamas parlamentarizmas bei taip pat, kai kolonializmo periodu egzistavo britiškoji administravimo sistema. Visos kitos nei parlamentinės ar nebritiškos kolonialinės sistemos vertinamos 0.

Su sunkumais susidurta siekiant išmatuoti valstybės galią. Jos matavimui naudojami Pasaulio banko instituto surinkti duomenys.⁹⁰ Instituto atliktas tyrimas matuoja 5 valstybės charakteristikas leidžiančias įvertinti jos stiprumą. Tai balsas ir atskaitomumas, politinis stabilumas ir prievartos nebuvimas, valdžios efektyvumas, reguliavimo kokybė, įstatymo valdžia ir korupcijos kontrolė. Valstybės galia (*stateness*) matuojama kaip paprastas šių indikatorių vidurkis. Vertinimo skalė kiekvieną kriterijų vertina nuo -2,5 (silpnas įgyvendinimas) iki 2,5 (labai geras įgyvendinimas).

Balsas ir atskaitomumas matuoja mastą, kuriuo šalies piliečiai gali dalyvauti išsirenkant savo valdžią ir naudotis saviraiškos, asociacijų laisvėmis bei laisva žiniasklaida.

Politisinis stabilumas ir prievartos nebuvimas matuoja tikimybę, jog valdžia bus destabilizuota ar nuversta antikonstituciškais ar prievartos būdais, įskaitant vietinę prievartą ar terorizmą, suvokimą.

Valdžios efektyvumas rodo viešųjų paslaugų kokybę, visuomeninio sektoriaus nepriklausomybę nuo politinio spaudimo laipsnį ir kokybę, politikos formavimo ir įgyvendinimo kokybę bei valdžios įsipareigojimų tokiai politikai patikimumą.

Reguliavimo kokybė apima valdžios gebėjimą formuluoti ir įgyvendinti pagrįstą politiką ir taisykles, kurios leidžia ir skatina privataus sektoriaus vystymąsi.

⁹⁰ World Bank, http://info.worldbank.org/governance/wgi2007/sc_country.asp

Įstatymo viršenybė matuoja mastą kuriuo įgaliotiniai pasitiki ir tvirtai laikosi visuomenės taisyklių, ypatingai sutarčių vykdymo kokybė, policija, teismai bei nusikaltimų ir prievartos tikimybė.

Korupcijos kontrolė matuoja laipsnį, kuriuo viešoji galia yra panaudojama privatiems interesams, įskaitant mažesnes ir didesnes korupcijos formas, taip pat elitų ir privačių interesų valstybės „užgrobimo“ laipsnį.⁹¹

Lentelėje Nr. 5 (priede) pateikiami visų 17 tiriamų atvejų rodikliai.

Penki valstybės galios indikatoriai viena vertus leidžia susidaryti aiškesnį vaizdą, kuris jos elementas gali būti svarbesnis demokratijos išlikimui, tačiau kita vertus komplikuoja jos įvertinimą 1 arba 0. Dėl šios priežasties siekiant tikslesnio indikatoriaus kodavimo sudaroma Būlio lentelė (žr. priede lentelę Nr. 6). Lentelėje visos tiriamos valstybės koduojamos 1, jei jose egzistuoja geras ir labai geras galios įgyvendinimas peržengiantis 0 ribą. Priklausomas kintamasis šioje Būlio lentelėje – ilgalaikė demokratiška Sub-Sacharos Afrikos valstybė.

Būlio lentelės pagalba nustačius, kuriose iš tiriamų valstybių galios indikatoriai yra palankiai susidėlioję demokratijos egzistavimui, tuo pačiu principu tarpusavyje palyginami kiti politinį kintamąjį matuojantys indikatoriai. Trumpai tariant, į vieną Būlio lentelę patalpinami visi trys 1 arba 0 užkoduoti politiniai indikatoriai: valstybės galia, parlamentarizmas, britų kolonijinė sistema (žr. priede lenteles Nr. 7 ir 8). Priklausomas kintamasis šiuo atveju taip pat yra ilgalaikės demokratijos Sub-Sacharos Afrikos valstybė. Ši lentelė leidžia įvertinti trijų politinių veiksnių reikšmingumą demokratijos palaikymui.

Vadovaujantis tokia pačia sistema, supaprastinamas ir ekonominis veiksnys. Ekonominio veiksnio matavimui pasirinkti keturi indikatoriai: BVP 1 gyventojui (JAV dol.), realus metinis BVP 1 gyventojui augimas (%), Gini koeficientas bei raštingumo lygis (%) (žr. priede lentelę Nr. 9). Indikatoriai pasirinkti iš esmės vadovaujantis M.S.Lipset teiginiu: „Kuo turtingesnė valstybė, tuo didesnė galimybė, jog ji palaikys demokratiją“.⁹² BVP 1 gyventojui, raštingumo lygis bei ekonominis augimas tiesiogiai išplaukia iš šio Lipset teiginio. Jis taip pat buvo vienas iš pastebėjusių, jog „visuomenė padalyta didelių skurdžių masių bei nedidelio elito baigiasi arba oligarchija (mažo aukštesniojo sluoksnio diktatoriška valdžia) arba tironija (masėmis besiremianti diktatūra)“.⁹³ Šiam teiginiui patikrinti tinkamiausias indikatorius – Gini koeficientas, matuojantis pajamų pasiskirstymą. BVP 1 gyventojui tyrime vertinamas 1, kai pagal minėtų teoretikų prielaidas viršija 6000 JAV dolerių ribą. Tokiu atveju demokratija turėtų būti įsitvirtinusi negrižtamai.

⁹¹ Detalesnis aprašymas World Bank, http://info.worldbank.org/governance/wgi2007/sc_country.asp

⁹² Lipset, 469.

⁹³ Ten pat, 469.

Gini koeficiento reikšmė lemianti demokratijos išlikimą teorijoje nėra apibrėžta. Pagal ekonomistų apibrėžimus pajamų diferenciacijos lygis žemas, kai jis yra žemesnis nei 25. Tarp 25 ir 30 – laikomas nedideliu ir viršijantis 30 rodo, jog visuomenėje esama esminių netolygumų. Kita vertus reikėtų atsižvelgti į tai, jog Afrikos regionas pasižymi savita specifiška. Jis laikomas skurdžiausiu ir mažiausiai išsivysčiusiu pasaulio regionu, tuo pačiu ir regionu, kuriam būdinga didelė nelygybė. Dėl šios priežasties tyrime pasirinkta Gini koeficiento matavimo riba – 43. Tai Jungtinių Tautų Tūkstantmečio deklaracijoje nurodoma reikšmė, pagal kurią valstybės skirstomos į dvi grupes.⁹⁴ Šiame tyrime Gini koeficientas neviršijantis 43 vertinamas 1 ir atvirkščiai.

Metinio BVP 1 gyventojui augimo kodavimas taip pat remiasi ekonomistų išvadomis. Jose pažymima, jog aukšto lygio ekonominio augimo riba Afrikos regionui yra 4 %.⁹⁵ Taigi atvejai viršijantys šią ribą žymimi 1 ir esantys žemiau šios ribos – 0.

Pagaliau raštingumo lygis matuojamas vadovaujantis absoliučios daugumos principu. Jei valstybėje absoliuti suaugusių gyventojų dauguma, t.y. viršijanti 67 procentus, yra raštinga, tokiu atveju Būlio lentelėje ji vertinama 1. Esantys žemiau šios ribos – 0.

Šie keturi indikatoriai taip pat talpinami į atskirą Būlio lentelę skirtą nustatyti jų reikšmingumą demokratijos išlikimui ilgalaikėse demokratijose (žr. priede lentelę Nr. 10). Kitaip tariant, rezultate gaunamas atsakymas, kurie iš ekonominių veiksnių yra svarbiausi demokratijos palaikymui.

Kultūrinis ir išorinis veiksniai bei politinė parama matuojami jiems priskiriant tik po vieną indikatorių, todėl kelių lygių kodavimas šiuo atveju nereikalingas. Kultūrinį veiksni ir jo argumentą, jog demokratija yra gyvybinga tik krikščioniškose valstybėse, geriausiai atspindi krikščionių skaičius kiekvienoje šalyje (žr. priede lentelę Nr. 11). Jei jie šalyje sudaro bent paprastą daugumą, atvejis vertinamas 1. Išorinį veiksni apibrėžia demokratiškų kaimynių egzistavimas (žr. priede lentelę Nr. 12). Jei valstybė turi bent vieną demokratišką kaimyninę valstybę, ji koduojama 1. Visi kiti atvejai žymimi 0. Paskutinis kintamasis – politinė parama taip pat matuojamas tik vienu indikatoriumi. Naudojami Afrobarometro atliktų apklausų duomenys.⁹⁶ Standartizuota apklausa Afrobarometer atlikta 12 iš čia tiriamų atvejų. Jos metu užduoti tie patys klausimai skirtingose Afrikos regiono šalyse. Klausimyno tikslas – išsiaiškinti visuomenės požiūrį į demokratiją, rinką ir pilietinę visuomenę Afrikoje. Siekiant nustatyti kokį poveikį gali turėti politinė piliečių parama demokratijos išlikimui, į tyrimą įtraukti atitinkami apklausos duomenys. Kai absoliuti piliečių dauguma pritaria demokratijai

⁹⁴ UNDP, www.undp.org/mdg/

⁹⁵ OECD, www.oecd.org/about/0,3347,en_2649_15162846_1_1_1_1_1,00.html

⁹⁶ Afrobarometer, www.afrobarometer.org

(pasirinktas atsakymas „Demokratija labiau pageidaujama nei kitos valdymo formos“) procentinė visų atsakymų konkrečioje valstybėje išraiška koduojama 1; kai rezultatas yra lygus ar žemiau absoliučios daugumos ribos – 0. Procentinė demokratiją remiančių visuomenės narių išraiška pateikiama priede lentelėje Nr. 13.

Šitaip supaprastinus penkių pagrindinių kintamųjų reikšmes, galima sudaryti galutinę Būlio lentelę, kuri lygina visiškai skirtingo pobūdžio veiksnių svarbą demokratijos išlikimui Sub-Sacharos Afrikos valstybėse. Taigi priklausomas kintamasis galutinėje Būlio lentelėje yra ilgalaikės Sub-Sacharos Afrikos demokratijos, o nepriklausomi kintamieji – politinis, ekonominis, kultūrinis, išorinis veiksniai ir politinė parama. Kaip ir kitose lentelėse taip ir šioje reikšmės koduojamos 1 ir 0. Tyrimo rezultatai aptariami kitoje darbo dalyje.

3.2 Duomenų analizė

Būlio prieiga leidžia atsakyti į tyrimo pradžioje iškeltą klausimą: „koks veiksnys (ar jų kompleksas) užtikrina demokratijos išlikimą Afrikos valstybėse?“. Tačiau prieš aptariant galutinės Būlio lentelės rezultatus ir galimas išvadas, ne mažiau svarbu aptarti ir tarpinius dviems kintamiesiems – politiniam ir ekonominiam veiksniams – sudarytų lentelių rezultatus.

3.2.1 Valstybės galia: kiek jos reikia demokratijai?

Kaip jau buvo minėta metodologinės tyrimo dalies aprašyme, politinį kintamąjį sudaro trys indikatoriai – valstybės galia, parlamentarizmas ir britų kolonijinė sistema. Tai trys galimos ilgalaikės demokratijos Afrikos valstybėse priežastys. Valstybės galią matuoja dar keletas sudėtinių indikatorių: balsas ir atskaitomumas, politinis stabilumas ir prievartos nebuvimas, valdžios efektyvumas, reguliavimo kokybė, įstatymo viršenybė ir korupcijos kontrolė. Sudaryta valstybės galios Būlio lentelė rodo, jog iš 64 galimų indikatorių kombinacijų tarp tiriamų atvejų aptiktos tik 8 (žr. priede lentelę Nr. 6). Keturios iš jų žymi kombinacijas būdingas režimams, kurie nėra ilgalaikės demokratijos, kitos 3 - būdingos ilgalaikėms demokratijoms ir viena aptinkama tiek ilgalaikiame demokratiname režime, tiek neilgalaikiame demokratiname režime. Kadangi šiame tyrime mėginama nustatyti demokratijos išlikimo priežastis, dėmesys sutelkiamas į tas kombinacijas, kurioms egzistuojant aptinkama ilgalaikė demokratija. Galima išvesti ilgalaikių demokratijų ir valstybės galios elementų tarpusavio santykio formulę:

$$D = AbCDEF + Abcdef + ABCdEF + ABCDEF$$

Kai D = ilgalaikė demokratija; didžiosios raidės A, B, C, D, E, F žymi sąlygos buvimą, o mažosios raidės a, b, c, d, e, f – nebuvimą. Pritaikius Būlio algebroje taikomas minimizavimo taisyklės šią formulę galima supaprastinti:

$$\begin{aligned} D &= AbCDEF + AB (cdef + CdEF + CDEF) = \\ &= AbCDEF + AB = \\ &= A (bCDEF + B) \end{aligned}$$

Šitaip supaprastinta lygtis rodo, jog ilgalaikėms demokratijoms yra svarbūs du valstybės galios elementai: balsas ir atskaitomumas bei politinis stabilumas ir prievartos nebuvimas. Kai egzistuoja šios dvi sąlygos, visų kitų veiksnių buvimas arba nebuvimas nėra svarbus. Balsas ir atskaitomumas (A) yra būtina sąlyga, tačiau ji nėra pakankama. Ilgalaikėse demokratijose privalo egzistuoti politinis stabilumas (B), o jei jo valstybėje nėra, būtinas visų kitų valstybės galios elementų egzistavimas. Vienintelis tokio atvejo pavyzdys - Pietų Afrikos Respublika. Ši valstybė pripažįstama esanti ilgalaikė demokratija nors joje ir nėra politinio stabilumo. Kita vertus atidžiau paanalizavus turimus duomenis, nesunku pastebėti, jog nors PAR ir neperžengia nustatyto nulinės ribos slenksčio šioje kategorijoje, tačiau vis dėlto ji yra labai arti - - 0,07. Taigi galima daryti išvadą, jog nedidelis politinis nestabilumas egzistuojant visiems kitiems valstybės galios elementams, nekelia grėsmės demokratinių režimų išlikimui Afrikos regione.

Išvesta formulė pritaikoma valstybės galios kodavimui. Tokiu būdu 0 įvertinamos Burkina Faso, Gambija, Malavis, Nigerija, Senegalas ir Zambija. Nė vienoje iš šių valstybių neegzistuoja dvi būtinos ilgalaikiam demokratiniam režimui sąlygos.

Kiek labiau kontraversiški 1 koduojami atvejai. Tai visos aštuonios ilgalaikės demokratijos ir taip pat Gana, Lesotas ir Seišeliai. Ganos ir Lesoto ilgalaikė demokratijai būdingų sąlygų išpildymą paaiškinti nesunku. Tiek viena, tiek kita valstybė jau žengia demokratijos keliu ir pripažįstamos tokiomis netrumpą laikotarpį. Gana perėjo į demokratinį režimą 2000 metais ir laikoma viena perspektyviausių regiono demokratijų. Lesotas demokratiniams idealams įsipareigojo 2003 – iaisiais ir nepertraukiamai tokiu yra iki pat šių dienų. Sudėtingiau paaiškinti Seišelių atvejį, kurie nėra nei ilgalaikė nei trumpalaikė demokratija. Per visą savo egzistavimo laikotarpį valstybė Freedom House buvo pripažinta laisva tik vienais metais – 1976-aisiais. Šiandien nors po ilgo France-Albert Rene diktatūros

laikotarpio vėl grąžinti demokratiniai rinkimai, leista dalyvauti opozicinėms partijoms, Seišeliai išlieka tik pusiau laisva valstybe (FH priskiriamos politinių ir pilietinių laisvių vertės – 3; 3).⁹⁷ Tačiau valstybėje egzistuoja ne tik atskaitomumas ir itin aukštas politinio stabilumo, prievartos nebuvimo rodiklis, bet ir ne itin didelis, bet vis dėlto teigiamai vertinami įstatymo viršenybės užtikrinimas bei korupcijos kontrolė. Seišelių atvejo šioje vietoje paaiškinti nemėginsiu. Prie jo bus sugrįžta vėliau.

3.2.2 Politinis kintamasis: svarbiau institucinė sistema ar valstybės galia?

Siekiant lygiaverčiai palyginti galimas politines ilgalaikių demokratijų priežastis bendresniame makro lygmenyje, politiniam kintamajam taip pat sudaroma atskira Būlio lentelė. Politinį kintamąjį matuoja parlamentarizmas, valstybės galia ir britų kolonijinė sistema (žr. priede lentelę Nr. 8). Turint tris priklausomus kintamuosius iš viso logiškai galimos 8 jų kombinacijos. Analizuojami atvejai susigrupuoja į šešias iš jų. Neegzistuojant nė vienai iš trijų politinių sąlygų, visuomet gaunamas rezultatas – ilgalaikio demokratinio režimo nėra. Lentelė rodo, jog taip pat šalyje egzistavusi britų kolonijinė administravimo sistema nėra pakankama sąlyga ilgalaikiai demokratijai. Gambija, Malavis, Nigerija, Zambija – visos šios valstybės kolonialistiniu periodu priklausė britiškajai sistemai, tačiau nė viena jų nėra priskiriama netgi trumpalaikių demokratijų kategorijai. Sėkmingų atvejų analizei aiškumo tikslais vėlgį gali būti išvesta formulė:

$$D = aBc + aBC + Abc + ABC$$

Kai D = ilgalaikė demokratija, didžiosios raidės – sąlyga yra, mažosios raidės – sąlygos nėra. Ši lygtis taip pat gali būti supaprastinta:

$$\begin{aligned} D &= B(ac + aC + Ac + AC) = \\ &= B (a (c + C) + A (c + C)) = \\ &= B (a + A) = \\ &= B \end{aligned}$$

Politinių veiksnių rinkinyje Būlio algebra tvirtina būtinu ir pakankamu esant tik valstybės galios indikatorių. Britų kolonijinės sistemos buvimas praeityje ar parlamentinė

⁹⁷ Freedom House, www.freedomhouse.org

sistema nėra nei pakankamos nei būtinos sąlygos ilgalaikės demokratijos egzistavimui. Beninas, Malis, Namibija, San Tomė ir Prinsipė turi tik pakankamus valstybės galios rodiklius, tačiau valdymo sąrangos jose varijuoja nuo pusiau prezidentinės iki grynai prezidentinės. Taip pat nėra viena iš jų nepatyrė ilgalaikio britų administracinės sistemos poveikio kolonialistiniu periodu. Taigi šios valstybės turi palankias politines sąlygas ilgalaikiai demokratijai. Į tą pačią kategoriją dėl demokratijai pakankamų valstybės galios rodiklių patenka ir Seišeliai, kurių išskirtinumo analizė vėlgi atidedama.

Botsvanoje, Ganoje aptinkamos dvi iš politinių sąlygų – jose egzistavo britiškoji administracinė sistema bei būdingas pakankamas valstybės galios laipsnis. Žaliojo kyšulio salose – valstybės galia ir parlamentarizmas. Lesote, Mauricijuje, PAR – yra visos trys sąlygos. Reikšminga šioje vietoje vėlgi paaiškinti Lesoto ir Ganos atvejus, kurie nėra ilgalaikės demokratijos. Tačiau kaip minėta jos gali būti įvardijamos trumpalaikėmis demokratijomis.

Svarbus šiuo atveju yra parlamentinės sistemos reikšmingumo klausimas. Nors Būlio algebra ir teigia, jog būtina ir pakankama priežastis ilgalaikiai demokratijai yra tik valstybės galia, realių atvejų trūkumas neleidžia patikrinti parlamentarizmo būtinumo ir pakankamumo perspektyvų. Tiriamuose atvejuose parlamentarizmas aptinkamas tik kombinacijose su valstybės galios kintamuoju, tad lieka neaišku ar gali jis pats savaime būti ilgalaikės demokratijos išlikimo priežastimi. Tačiau apsiribojant tiriamais atvejais, akivaizdu, jog parlamentinė sistema tam, kad išlaikyti pakankamai demokratišką režimą Sub-Sacharos Afrikos regione nėra būtina. Iš aštuonių tiriamų Sub-Sacharos Afrikos ilgalaikių demokratinių režimų, grynasis parlamentarizmas veikia tik trijuose. Galbūt parlamentinėse sistemose ir mažesnė karinio perversmo tikimybė, tačiau ji nėra būtina ilgalaikės demokratijos sąlyga tiriamose Afrikos valstybėse.

3.2.3 Ekonominio veiksnio variacijos

Ekonominis kintamasis sudaro kitą veiksnių grupę, kuriai taikomas tik vieno lygio kodavimas. Jis matuojamas keturiais indikatoriais: BVP 1 gyventojui (JAV dol.), realaus metinio BVP 1 gyventojui augimas (%), Gini koeficientas bei raštingumo lygis (%) (žr. priede lentelę Nr. 9). Ekonominio kintamojo ir ilgalaikės demokratijos ryšiui įvertinti vėlgi sudaryta Būlio lentelė (žr. priede lentelę Nr. 10). Interpretuojant ekonominius duomenis problemų sukelia ne tik realių atvejų trūkumas (iš 16 galimų kombinacijų analizuojami atvejai apima tik 6). Išvadų patikimumui įtakos turi ir duomenų trūkumas, būtent – San

Tomei ir Prinsipei, Seišeliams bei Žaliojo kyšulio saloms nėra apskaičiuotas Gini koeficientas. Taigi formulė bus išvedama neįtraukiant šių trijų atvejų. Ilgalaikę demokratiją turėtų užtikrinti tokia ekonominių sąlygų kombinacija:

$$\begin{aligned} D &= abCd + AbcD + AbcD = \\ &= abCd + AcD \end{aligned}$$

kai $D =$ ilgalaikė demokratija, didžiosios raidės – sąlyga yra, mažosios raidės – sąlygos nėra. Ilgalaikės demokratijos šiuo atveju egzistuoja tose valstybėse, kurios turi aukštesnį nei 6000 JAV dolerių BVP vienam gyventojui bei absoliuti dauguma jų gyventojų yra raštingi. Tai dvi būtinos sąlygos, tačiau sekant Būlio prieiga yra ir daugiau sąlygų. Jei valstybėje egzistuoja aukštas BVP vienam gyventojui bei absoliuti dauguma gyventojų yra raštingi, joje turėtų būti aptiktas ir aukštesnis Gini koeficientas.

Kita palanki situacija – žemas Gini koeficientas. Tačiau tokiu atveju formulė teigia, būdingi žemi ir visi kiti rodikliai, t.y. BVP 1 gyventojui turėtų neviršyti 6000 JAV dolerių ribos, metinis augimas – žemesnis nei 4 procentai, o raštingumas ne aukščiau absoliučios daugumos ribos.

Tokie rezultatai atrodytų prieštarauja realybėje egzistuojančiai socialinei tikrovei. Visi keturi rodikliai teorijoje apibrėžiami kaip paremiantys demokratijos išlikimą, tuo tarpu lygtis teigia, jog kai kurių sąlygų neturėtų būti. Kadangi tarp tiriamų atvejų nėra nė vieno, kuris galėtų būti koduojamas kombinacija ABCD, t.y. visos sąlygos *yra*, negalime būti visiškai tikri lygties teisingumu. Ko gero ilgalaikė demokratija Afrikoje įmanoma egzistuojant ir visoms sąlygoms. Tačiau tam tikrų sąlygų nebuvimas gali būti visiškai pagrįstas Afrikos regiono kontekste. Keturi ekonominiai kriterijai ilgalaikėms demokratijoms nustatyti remiantis visų pirma ekonomiškai išsivysčiusių liberalių Vakarų demokratijų pavyzdžiais. Taigi galbūt Afrikos demokratijoms dabartiniame jų išsivystymo etape norint išlikti demokratiškomis, palankesnis kitoks sąlygų derinys. Kita vertus kombinaciją paprasčiausiai galima traktuoti ir iš kito pozicinio taško teigiant, jog valstybei neturint aukšto BVP vienam gyventojui bei raštingumo lygio, norint išlikti demokratiška turi būti palaikomas žemas nelygybės laipsnis.

Reikalavimas turint žemą Gini koeficientą, turėti ir žemus BVP vienam gyventojui, augimo bei raštingumo lygius galbūt nėra visiškai alogiškas. Gyventojams esant raštingiems ir sugebantiems generuoti spartų ekonominį augimą, žemas nelygybės laipsnis valstybėje gali padidėti. Išaugusi socialinė nelygybė gali paskatinti politinį nestabilumą, kuris, kaip buvo išsiaiškinta, yra būtinas elementas Afrikos demokratijose.

Norint tinkamai suvokti gautą rezultatą, verta paanalizuoti detaliau sąlygas atitinkančius atvejus. Pirmąją kombinaciją abCd, t.y. kai valstybei būdingas žemas Gini koeficientas, o visi kiti veiksniai vertinami neigiamai, atitinka iš viso šešios valstybės: Beninas, Burkina Fosas, Gana, Malavis, Malis ir Senegalas. Dvi iš jų – Beninas ir Malis – yra ilgalaikės demokratijos. Ganos ir Senegalo buvimą šioje kombinacijoje galbūt vėlgi paaiškina tai, jog jos šiandien yra priskiriamos demokratiškų valstybių grupei, taigi priskiriamos prie trumpalaikių demokratijų. Tačiau Burkina Fosas ir Malavis laikomos tik dalinai laisvomis valstybėmis.

Antrąją ilgalaikėms demokratijoms palankią kombinaciją AcD atitinka Botsvana, Namibija ir Pietų Afrikos Respublika. Šios trys valstybės prižištamoms esančios demokratijomis gana ilgą laikotarpį (iš eilės: 25, 18 ir 14 metų). Aukštas nelygybės lygis šiose valstybėse egzistavo visu jų gyvavimo laikotarpiu.⁹⁸ Teorijoje aptinkama įvairių mėginimų paaiškinti demokratijos ir aukštos nelygybės ryšį. Tačiau šiame tyrime toks uždavinys nėra keliamas. Demokratijos ir nelygybės ryšys čia svarbus tik tiek, kiek jis netrukdo egzistuoti demokratiniam režimui. Taigi anksčiau išvesta lygtis rodo, jog esant tiek aukšto tiek žemo lygio nelygybei, demokratija Afrikos valstybėse gali egzistuoti.

Kita vertus indikatorių kombinacijas atitinkantys atvejai taip pat signalizuoja, jog ekonominis kriterijus nėra pats savaime pakankamas užtikrinti ilgalaikę demokratiją. Abejonę sukeliantis rezultatas rodo, jog turėtų veikti ir kiti šalutiniai faktoriai. Taigi pasitvirtina prielaida, jog į reiškinį reikia žiūrėti kompleksiskai.

3.2.4 Kas garantuoja demokratijos išlikimą Afrikoje?

Būlio tiesos lentelių pagalba išmatavus ir užkodavus politinio ir ekonominio kintamųjų reikšmes, juos galima palyginti tarpusavyje bei su kitais makro lygio kintamaisiais – kultūrinium, tarptautiniu ir politine parama (žr. priede lentelę Nr. 13). Politiniai veiksniai kiekvienoje valstybėje buvo už koduoti 1, kai atitiko išvestą formulę $D = B$, t.y. turėjo ilgalaikėms demokratijoms pakankamą valstybės galios laipsnį. Ekonominis veiksnys įvertintas vienetu kiekvienu atveju, kai tenkino formulės $D = abCd + AcD$ sąlygas. Trys naujieji veiksniai, kaip jau minėta tyrimo metodologinės dalies aprašyme, matuojami vertinant tik vieno indikatoriaus reikšmes. Kultūrinis veiksnys už koduotas 1, kai valstybėje krikščionys sudaro daugumą. Išorinis veiksnys laikomas palankiu, kai valstybė turi bent vieną demokratišką kaimynę. Pagaliau politinė parama žymima vienetu, kai absoliuti dauguma valstybės piliečių teikia pirmenybę demokratiniam režimui.

⁹⁸ UNDP, <http://hdr.undp.org/en/statistics/>

Gautos kombinacijos patalpinamos į Būlio lentelę:

Lentelė Nr. 11 Būlio lentelė „Ilgalaikės Afrikos demokratijos palaikantys veiksniai“

A	Politinis
B	Ekonominis
C	Kultūrinis
D	Išorinis
E	Politinė parama

	A	B	C	D	E	Atvejų skaičius	Ilgalaikė demokratija	Neilgalaikė demokratija
1	0	0	0	0	0			
2	0	0	0	0	1			
3	0	0	0	1	0	2		2
4	0	0	0	1	1			
5	0	0	1	0	0			
6	0	0	1	0	1			
7	0	0	1	1	0			
8	0	0	1	1	1			
9	0	1	0	0	0			
10	0	1	0	0	1			
11	0	1	0	1	0			
12	0	1	0	1	1	1		1
13	0	1	1	0	0	1		1
14	0	1	1	0	1			
15	0	1	1	1	0			
16	0	1	1	1	1			
17	1	0	0	0	0			
18	1	0	0	0	1			
19	1	0	0	1	0			
20	1	0	0	1	1			
21	1	0	1	0	0			
22	1	0	1	0	1			
23	1	0	1	1	0	1		1
24	1	0	1	1	1			
25	1	1	0	0	0			
26	1	1	0	0	1	2	1	1
27	1	1	0	1	0			
28	1	1	0	1	1	2	2	
29	1	1	1	0	0			
30	1	1	1	0	1			
31	1	1	1	1	0	2	2	
32	1	1	1	1	1			

Iš 32 galimų kombinacijų tarp tiriamų atvejų aptiktos 7. Atrinkus ilgalaikėms demokratijoms būdingus kintamųjų derinius, jų pagrindu išvedama tokia lygtis:

$$D = AbcdE + AbcDE + ABCDe$$

kai D = ilgalaikė demokratija, didžiosios raidės – sąlyga yra, mažosios raidės – sąlygos nėra.

Ši formulė taip pat minimizuojama:

$$\begin{aligned} D &= AbcdE + AbcDE + ABCDe = \\ &= AbcE + ABCDe = \\ &= AB(cE + Cde) \end{aligned}$$

Būlio lygtis leidžia daryti išvadą, jog kiekvienu atveju demokratijos išlikimui Afrikoje būtinos palankios politinės ir ekonominės sąlygos. Tačiau jos nėra pakankamos. Norint išlaikyti demokratinį režimą, būtina piliečių parama. Jei jos nėra, valstybėje turi vyrėti krikščionybė, o kaimyninėse valstybėse demokratiškos nuotaikos. Tačiau politinė parama ir kultūrinės, išorinės sąlygos pačios savaime nėra pakankamos demokratijų išlikimui. Jos atlieka šalutinį vaidmenį ir tik papildo svarbesnius – ekonominius bei politinius veiksnius. Palankios politinės sąlygos, kaip paaiškėjo anksčiau, iš esmės reiškia atskaitomumo ir politinio stabilumo egzistavimą valstybėje. Jei pastarojo nėra, būtini visi kiti valstybės galios elementai - valdžios efektyvumas, reguliavimo kokybė, įstatymo viršenybė ir korupcijos kontrolė. Palankios ekonominės sąlygos apima didesnę nei 6000 JAV dolerių BVP vienam gyventojui bei aukštą raštingumo lygį. Jei šių ekonominių sąlygų nėra, demokratijos išlikimui pakankama priežastis – žemas nelygybės laipsnis.

Išvardintas sąlygas iš vienuolikos tiriamų atvejų atitinka 6 valstybės. Šeši atvejai – Burkina Faso, Gambija, Mauricijus, San Tomė ir Prinsipė, Seišeliai bei Žaliojo kyšulio salos – į galutinį apibendrinimą neįtraukiami dėl trūkstamų duomenų. Minėtieji sąlygas atitinkantys atvejai – tai Beninas, Botsvana, Gana, Malis, Namibija ir Pietų Afrikos Respublika. Penkiose iš jų demokratinis režimas egzistuoja ilgiau nei dešimt metų.

Benine egzistuoja atskaitomumas ir politinis stabilumas bei pakankamai aukšta 70 procentų piliečių parama demokratiniam režimui. Botsvanoje visi valstybės galios elementai viršija nustatytą ribą patvirtindami demokratijos ilgalaikiškumą. Jai taip pat būdingas aukštas BVP vienam gyventojui, raštingumo lygis bei Afrikos regiono mastu santykinai spartus ekonominis augimas (4,8 %). Visus valstybės galios elementus gerai išvystęs turi ir trumpesnę laikotarpį gyvuojantis Namibijos demokratinis režimas. Jai taip pat būdingas aukštas BVP vienam gyventojui ir pakankamas raštingumo lygis, tačiau piliečių parama demokratijai palyginus ne tokia aukšta – 57 procentai. Labai panaši situacija susiklosčiusi ir Pietų Afrikos Respublikoje. Valstybė viena iš turtingiausių ir raštingiausių Afrikoje, išpildomi beveik visi

valstybės galios reikalavimai. Iki pilno valstybės galios elementų rinkinio trūksta tik politinio stabilumo, kuris, kaip jau buvo minėta, yra tik šiek tiek žemiau nustatytos ribos. Pietų Afrikos Respublikoje piliečių paramos demokratijai rodiklis taip pat neperžengia absoliučios daugumos ribos. Tokie duomenys verčia daryti prielaidą, jog šiose valstybėse ne itin aukšta piliečių parama režimui susijusi su aukštu nelygybės laipsniu. Nesugebėjimas užtikrinti lygių galimybių kuriant gerbūvį, diskredituoja režimą nemažos dalies visuomenės akyse. Kita vertus Botsvanai taip pat būdingas aukštas nelygybės laipsnis, tačiau piliečių parama peržengia absoliučios daugumos ribą (69 %). Kiek didesnę piliečių paramą šiuo atveju galbūt galima būtų paaiškinti apskritai ilgesniu demokratijos gyvavimo laikotarpiu, labai aukštu politiniu stabilumu (aukščiausias tarp visų tiriamų atvejų – 1,23). Kita vertus visose trijose valstybėse daugiau nei pusė jų piliečių tiki, jog jų išrinktai valdžiai turėtų būti duota daugiau laiko išspręsti įsisenėjusias problemas.⁹⁹ Demokratinis režimas nėra diskredituojamas ir vis dėlto daugiau kaip pusė gyventojų jį palaiko. Taip pat remiantis išvesta Boolean formule, neesant aukštos politinės paramos svarbesnį vaidmenį turėtų vaidinti krikščioniškos vertybės ir bendras demokratinis klimatas kaimyninėse valstybėse. Tiek Namibijoje, tiek Pietų Afrikos Respublikoje krikščionys vyrauja, o abi valstybės kartu su Botsvana apimdamos nemažą teritoriją sudaro demokratinį bloką Pietų Afrikos iškyšulyje. Tad itin aukšta parama demokratiniam režimui Sub-Sacharos Afrikoje nėra būtina sąlyga jo išlikimui.

Gana, tuo tarpu, dešimties metų ribos dar neperžengė (laisva pagal FH nuo 2000 m.). Tačiau ilgalaikėms demokratijoms būtinų sąlygų išpildymas leidžia daryti reikšmingas išvadas. Galima teigti, jog Gana yra perspektyviausias atvejis tarp visų naujų Afrikos demokratinų režimų jų išlikimo prasme. Joje aptinkamas atskaitomumas, pakankamas politinis stabilumas bei neaukštas Afrikos mastu nelygybės laipsnis, taip pat piliečių parama demokratijai leidžia manyti, jog režimas ir toliau turėtų sėkmingai gyvuoti.

Keletas kitų neseniai demokratizaciją patyrusių naujų demokratijų, kaip buvo nustatyta, taip pat atitinka kai kuriuos ilgalaikėms demokratijoms taikomus kriterijus. Pavyzdžiui, Lesotas taip pat yra pakankamai politiškai stabili valstybė, kurioje egzistuoja atskaitomumas, tačiau ji yra neturtinga bei turi aukštą nelygybės laipsnį; be kita ko piliečių parama demokratijai nėra itin aukšta. Dar prastesnė padėtis Senegale – kitoje trumpalaikėje demokratijoje. Piliečių parama demokratijai lyginant su kitais atvejais čia labai aukšta, taip pat ir Gini koeficiento rodiklis palankus. Tačiau valstybės galios elementai nors ir nėra visiškai prastoje būklėje, tačiau nepakankamai išvystyti. Taigi galima teigti, jog iš naujų

⁹⁹ Duomenys iš Afrobarometer, <http://www.afrobarometer.org/resultsbycountry.html>.

demokratijų aiškiausios Ganos perspektyvos. Lesoto ir Senegalo demokratinių režimų likimas nėra toks aiškus.

Nedemokratiškų pavyzdžių – Nigerijos, Zambijos atveju, egzistuoja tik viena reikalinga sąlyga, kuri nėra pakankama. Tarptautinis veiksnyss – demokratiškos kaimynės – neužtikrina valstybės demokratiškumo. Ekonominio ir kultūrinio veiksnio kombinacija taip pat nėra pakankama, ką iliustruoja Malavio atvejis. Jis taip pat patvirtina, jog žemas nelygybės laipsnis bei politinis stabilumas nėra pakankami. Turi egzistuoti atskaitomumas ir piliečių parama demokratijai.

Nors šeši atvejai dėl duomenų trūkumo į galutinę Būlio lentelę nebuvo įtraukti, vis dėl to galima pamėginti daryti žemesnio patikimumo laipsnio apibendrinimus naudojantis turimais rodikliais. Burkina Faso ir Gambija neturi nei ekonominių nei politinių sąlygų ilgalaikės demokratijos egzistavimui, tad trūkstamas politinės paramos rodiklis nėra itin didelis nuostolis. San Tomė ir Prinsipė turėtų atitikti formulės variantą su žemu Gini koeficientu, kadangi abi valstybės yra neturtingos. Mauricijus turi išvystytus visus valstybės galios elementus. Taip pat tai, Afrikos standartais, labai turtinga valstybė, aukštas raštingumas. Valstybėje dominuojant musulmonams bei induistams, neturint demokratiškų kaimynių Būlio lygtis sako, jog turėtų egzistuoti piliečių parama režimui.

Įdomiausias šioje valstybių kategorijoje – Seišelių atvejis. Valstybės galios matavimo metu nustatyta, jog Seišeliuose egzistuoja ilgalaikiai demokratijai pakankamas atskaitomumo bei aukštas politinio stabilumo laipsnis. Taip pat ir įstatymo viršenybės bei korupcijos kontrolės rodikliai nežymiai viršija nustatytą teigiamą ribą. Ekonominės sąlygos bendrai nebuvo įvertintos vienetu ar nuliu, kadangi nėra pateikiamas valstybės Gini koeficientas. Tačiau galima daryti prielaidą, jog netgi tuo atveju jei koeficientas yra aukštas, Seišeliai išpildytų ilgalaikėms demokratijoms pakankamas ekonomines sąlygas (atitiktų formulę AcD). Tokiu atveju galutinį rezultatą, jog šioje šalyje demokratijos apraiškos dar nėra įsitvirtinusios, galėtų nulemti neigiamas piliečių paramos demokratiniam režimui rodiklis, kuris iš tiesų nėra žinomas. Įtakos gali turėti ir išoriniai veiksniai. Kadangi Seišeliai išsidėstę salyne pakankamai nutolusiame nuo Afrikos žemyno, kaimynių įtaka rodos neturėtų būti lemiamą. Tačiau labiau įsigilinus į atvejį gali išryškėti ir kitokių, šalutinių veiksnių galima įtaka. Pavyzdžiui, gali būti reikšmingas toks rodiklis kaip oficiali kitų valstybių ir organizacijų parama vystymuisi. Rodiklis nebuvo įtrauktas į Būlio indikatorių sąrašą, kadangi beveik visais atvejais rezultatas gaunamas vienodas, t.y. visas analizuojamas šalis didžiausiomis sumomis remia demokratiškos Vakarų valstybės ir vakarietiškas vertybes ginančios

organizacijos. Išskyrus vienintelį – Seišelių atvejį.¹⁰⁰ Pirmuoju numeriu Seišelių paramos teikėjų sąrašė nurodomos Arabų įstaigos ir institucijos (paprastai priskiriamos nedemokratiškų vertybių propaguotojoms), kurios visais kitais atvejais paramą teikia tik toms valstybėms, kuriose dominuoja musulmonai. Seišeliuose 90 procentų gyventojų save laiko krikščionimis (žr. priede lentelę Nr.11). Tad galimas paaiškinimas kodėl Seišeliuose nėra nei ilgalaikės nei trumpalaikės demokratijos yra nedidelė piliečių parama demokratijai (galbūt) bei taip pat ir tam tikrų elito atstovų nenoras įtvirtinti demokratijos. Galbūt pastariesiems patrauklesni atrodo glaudesni ryšiai su nedemokratiškomis agentūromis. Nors autoritarinis Rene režimas ir perdavė valdžią demokratiškų rinkimų būdu renkamiems atstovams, jis ir toliau aktyviai dalyvauja politikoje ir įtakoja priimamus sprendimus.

Seišelių pavyzdys, nors iš dalies ir dirbtinai sukonstruotas, išryškina vieną iš Būlio metodo trūkumų – jis negali garantuoti, jog galutinė veiksnių kombinacija yra būtina ir pakankama, kadangi visuomet gali veikti ir kažkokie kiti veiksniai. Kita vertus metodas leisdamas aptikti netipiškus atvejus, parodo, kur tokių šalutinių veiksnių reikėtų ieškoti.

Nepaisant kai kurių trūkumų vis dėlto Būlio prieiga leido patikrinti keletą demokratijos įtvirtinimą ir išlikimą aiškinančių teorijų. Visų pirma, teoretikų taip dažnai aukštinama parlamentinė sistema demokratiško režimo palaikymui Sub-Sacharos Afrikos regione nėra būtina. Ankstesnėje politinio veiksnio matavimus apibendrinančioje darbo dalyje padaryta išvada, jog galbūt parlamentinėse sistemose ir mažesnė karinio perversmo tikimybė, tačiau ji nėra būtina tiriamoms ilgalaikėms Afrikos demokratijoms.

Antra, teorinė diskusija dėl valstybės galios ir demokratizacijos sąryšio Afrikos atveju išsprendžiama valstybės galios naudai. Pajėgi ir legitimi valstybė turėtų būti traktuojama kaip sąlyga demokratijos išlikimui. Šis teiginys pasitvirtina visais ilgalaikių demokratijų atvejais. Tuo tarpu ne visose naujose demokratijose egzistuoja pakankamai aukštas valstybės galios laipsnis. Ganoje ir Lesote jis atitinka minimalius reikalavimus, tačiau Senegale visi elementai yra žemiau nustatytos ribos. Taigi pakankama valstybės galia Afrikos atveju nebūtinai yra režimo pasikeitimo prielaida, tačiau ji būtina norint išlaikyti režimą. Ji taip pat gali būti ir demokratijos įvedimo valstybėje rezultatas. Tyrimo rezultatai telpa į trečiosios paradigmos rėmus: stipri valstybė yra ne tik sąlyga sėkmingai demokratizacijai, bet kartu ir demokratijos įvedimo valstybėje padarinys. Tačiau norint patikrinti pastarąjį teiginį, reikėtų palyginti valstybės galios laipsnio pokyčius laiko skalėje. Šio tyrimo tikslas yra tik atsakyti į klausimą kiek valstybės galia yra reikšminga demokratinio režimo palaikymui, tad, ar ji yra demokratijos įvedimo padarinys ar ne, nėra taip svarbu. Stipresnė demokratiška valstybė bet

¹⁰⁰ OECD, http://www.oecd.org/document/3/0,2340,en_2649_201185_34700611_1_1_1_1,00.html

kuriuo atveju reiškia didesnę demokratijos kiekį, taigi gali būti traktuojama kaip demokratijos išlikimą užtikrinantis veiksnys.

Teorija teigianti, jog britų kolonijinė sistema sukūrė palankesnes sąlygas demokratijų įtvirtinimui nepasitvirtina. Britų kolonijose turėdami daugiau savarankiškumo ir sprendimų priėmimo laisvės vietiniai administratoriai, kaip paaiškėjo, vis dėlto nebuvo geriau pasiruošę demokratiškos valstybės valdymui. Demokratija sėkmingai egzistuoja Benine, Malyje kolonialistiniu periodu valdytuose prancūzų, taip pat Namibijoje, San Tomė ir Prinsipėje, Žaliojo kyšulio salose, kur administracinė sistema irgi nebuvo tokia palanki kaip britų. Iš kitos pusės Zambijoje, Gambijoje, Malavyje, Nigerijoje veikė britų administracinė sistema, tačiau šioms valstybėms sunkiai pavyksta demokratizuotis. Taigi tiesioginio ryšio tarp britų kolonijinės sistemos ir ilgalaikės demokratijos tirtuose atvejuose nerasta. Visos kolonijinės sistemos naujai susikūrusioms valstybėms greičiau atnešė tik sunkumus.

Kalbant apie ekonominius veiksnius, tyrimo rezultatai patvirtina Lipseto prielaidą, jog demokratija turėtų išlikti labiau pasiturinčiose valstybėse, kur piliečiai yra raštingi. Przeworski ir Limongi nustatytą 6000 JAV dolerių BVP 1 gyventojui ribą viršija keturios ilgalaikės demokratijos. Tačiau likusioms keturioms būdingas žemas nelygybės laipsnis. Taigi tam, kad palaikyti demokratiją Afrikoje šie elementai reikalingi, tačiau nebūtinai visi. Gali pakakti ir žemo nelygybės laipsnio kombinacijoje su kitokio pobūdžio palankiais veiksniais (politiniais, piliečių parama).

Afrikos atveju nepasitvirtina išorinio veiksnio svarbą pabrėžiančios teorijos. Išorinis veiksnys demokratijos išlikimui svarbus tik tuo atveju, kai valstybėje nėra politinės paramos režimui. Tačiau jis nėra būtinas. Demokratiškomis gali išlikti ir valstybės apsuptos autoritarinių režimų, kai egzistuoja kitos sąlygos. Brinks ir Coppedge „kaimynių emuliacijos“ konceptas čia nėra toks svarbus. Vis dėlto elementariai pažvelgus į Afrikos kontinento politinį žemėlapi, nesunku pastebėti, jog arčiausiai liberalių demokratijų standartų esantys Afrikos režimai koncentruojasi viena greta kitos dviejuose taškuose: Pietų Afrikos iškyšulyje ir rytinėje dalyje. Iš ilgalaikių demokratijų tiesioginių demokratiškų kaimynių neturi tik Beninas ir salose išsidėsčiusios valstybės. Taip pat išorinis veiksnys gali būti šiame tyrime nepakankamai įvertintas tiesiog dėl ne tinkamiausių indikatorių matavimo. Anksčiau aptartas Seišelių pavyzdys rodo, jog tokia galimybė išlieka.

Tocqueville išvalga, jog religija yra lemiamą demokratijos sėkmei, Afrikos kontekste atrodo mažiausiai adekvati. Kontinente egzistuoja didžiulė religinių tikėjimų įvairovė. Ilgalaikėmis demokratijomis laikomas musulmoniškas Malis; Mauricijuje beveik pusė gyventojų – induistai. Benine be didelės musulmonų dalies, nemažai gyventojų yra vudu

sekėjai. Taigi krikščionybė nėra būtina ir lemtinga ilgalaikio demokratinio režimo sąlyga. Gauta formulė rodo, jog ji gali veikti drauge su išoriniu veiksnium tik kaip šalutinė, papildanti sąlyga, tuo atveju, kai nėra piliečių paramos režimui. Tačiau iš kitos pusės, kai šalyje vyrauja kitokios nei krikščioniškos tradicijos, valstybėje būtinai turi būti politinė parama demokratijai. Taigi viena vertus krikščionybė nėra būtina, tačiau jei jos nėra, kaip pakaitalas turi egzistuoti kitas režimą paremiantis veiksnys. Tad Linz ir Stepan prielaida, jog demokratijoms įtvirtinti reikalinga piliečių parama pasitvirtina. Tačiau tam, kad palaikyti režimą Afrikoje, itin aukšta parama (absolūtus palaikymas) nėra būtina. Absoliučios daugumos parama demokratijai aptikta visose ilgalaikėse Sub-Sacharos Afrikos demokratijose, išskyrus Namibiją ir Pietų Afrikos Respubliką. Šiose dvejose valstybėse demokratinį režimą remia kiek daugiau nei pusė, tačiau ne absoliuti dauguma visuomenės narių (57 ir 65 %).

IŠVADOS

Nors Afrikos regiono rinkiminės politikos analizėse vyrauja nusivylimo tendencijos, darbe laikomasi Van de Walle nuostatos, jog Afrikos demokratijos yra nepagrįstai nuvertinamos. Tipiška Sub-Sacharos valstybė šiandien neabejotinai yra daug demokratiškesnė nei buvo prieš dvidešimt metų. O kai kuriose valstybėse demokratinio režimo stabilūs pagrindai geba išlikti pakankamai ilgą (viršijantį dešimties metų ribą) laikotarpį.

Tarp teoretikų vieningos nuomonės dėl demokratiją palaikančių priežasčių nėra. Paprastai matuojamas liberalių demokratijų konsolidacijos laipsnis, žymintis režimo įsitvirtinimą. Viena vertus konsolidaciją žymintys elementai kartu yra ir palaikantys jos išlikimą. Tačiau kita vertus tam, kad režimas išliktų ir nebūtų grįžta ar pereita prie autoritarizmo, gali pakakti ir tik keleto konsolidacijos elementų arba gali būti reikšmingi ir kiti veiksniai. Skirtingos teorijos pabrėžia skirtingus veiksnius. Afrikos regionas pasižymi savita specifika.

Empirinių Sub-Sacharos Afrikos atvejų palyginimas leidžia daryti išvadas, jog tirtose valstybėse būtina demokratijos išlikimo priežastis yra pakankamai įsitvirtinusi, pajėgi ir ekonomiškai išsivysčiusi valstybė. Tuo atveju jei valstybė neturtinga, pakankamas demokratijos išlikimui ir žemas nelygybės laipsnis. Apibendrintai tariant, demokratijos išlikimui turi egzistuoti tinkamos politinės ir ekonominės sąlygos.

Sub-Sacharos Afrikos regione veikia prielaida, jog valstybės galia yra būtina demokratinio režimo palaikymui, nors nebūtinai ji turi atitikti minimalų reikalingą lygį norint demokratizuoti valstybę (Senegalo atvejis). Tačiau Stepan ir kitų pabrėžiama parlamentarizmo reikšmė šiame regione neišryškėja. Galbūt parlamentinėse sistemose ir mažesnė karinio perversmo tikimybė, tačiau ji nėra būtina tiriamoms ilgalaikėms Afrikos demokratijoms. Nerasta ir tiesioginio ryšio tarp ilgalaikių Afrikos demokratijų ir britų kolonijinės sistemos. Tad galbūt atlikus papildomus tyrimus greičiau pasitvirtintų pesimistinis požiūris, jog visos kolonijinės sistemos Afrikos valstybėms tik apsunkino valdžios struktūrų reorganizaciją ir galios koncentraciją.

Lipset, Przeworski ir kitų pateiktas ekonominis argumentas pasitvirtina ir Sub-Sacharos Afrikos regione, tačiau galėtų būti papildytas. Demokratinis režimas gali išlikti ir neturtingose valstybėse, jei tik egzistuoja žemesnis nelygybės laipsnis (kartu su palankiomis politinėmis ir kitokio pobūdžio sąlygomis).

Ilgalaikės demokratijos Afrikoje ryšys su kitais veiksniais nėra toks aiškus. Tocqueville pabrėžiama krikščionybė, taip pat demokratiškos kaimynės ir netgi absoliučios

daugumos piliečių parama nėra visi būtini demokratinio režimo išlikimui. Tyrimo rezultatai rodo, jog jie tik papildė politinius ir ekonominius veiksnius. Jei demokratiją remia tik apie pusė visuomenės narių, režimo išlikimą paremia krikščioniškos vertybės bei demokratiški kaimyniniai režimai. Tačiau dėl pasirinkto Būlio metodo trūkumų, šis teiginys turėtų būti papildomai tikrinamas. Kaip rodo Seišelių atvejis, ypatingai reikėtų papildomų tyrimų nustatant išorinio veiksnio įtaką demokratijų gyvavimui. Tačiau atliktas tyrimas patvirtina, jog tik kompleksiskai žvelgiant į ilgalaikes demokratijas galima suvokti jų funkcionavimą. Adekvačiai suvokus režimo išlikimo priežastis, galima produktyviau ieškoti ir kelių link konsolidacijos.

PRIEDAS 1

Lentelė Nr.3 Valdymo sistemos tipas

Valstybės	Valdymo sistema
Beninas	Prezidentinė
Botsvana	Prezidentinė
Burkina Faso	Pusiau prezidentinė
Gambija	Prezidentinė
Gana	Prezidentinė
Lesotas	Konstitucinė monarchija
Malavis	Prezidentinė
Malis	Pusiau prezidentinė
Mauricijus	Parlamentinė
Namibija	Prezidentinė
Nigerija	Prezidentinė
Pietų Afrikos Respublika	Parlamentinė
San Tomė ir Prinsipė	Pusiau prezidentinė
Seišeliai	Prezidentinė
Senegalas	Pusiau prezidentinė
Zambija	Prezidentinė
Žaliojo kyšulio salos	Parlamentinė

Šaltinis: Freedom House, IDEA (2006)
www.freedomhouse.org, www.idea.int/vt/

Lentelė Nr. 4 Kolonialistinės sistemos tipai

Valstybės	Kolonialistinė sistema iki nepriklausomybės
Beninas	prancūzų
Botsvana	britų
Burkina Faso	prancūzų
Gambija	britų
Gana	britų
Lesotas	britų
Malavis	britų
Malis	prancūzų
Mauricijus	britų
Namibija	vokiečių
Nigerija	britų
Pietų Afrikos Respublika	britų
San Tomė ir Prinsipė	portugalų
Seišeliai	britų
Senegalas	prancūzų
Zambija	britų
Žaliojo kyšulio salos	portugalų

Šaltinis: C. Cook, D. Killingray „African Political Facts since 1945”, London: Macmillan, 1991, 13-41

Lentelė Nr. 5 Valstybės galios rodikliai

2006 m.	Balsas ir atskaitomumas	Politinis stabilumas ir prievartos nebuvimas	Valdžios efektyvumas	Reguliavimo kokybė	Įstatymo viršenybė	Korupcijos kontrolė
Beninas	0.33	0.38	-0.5	-0.37	-0.54	-0.81
Botsvana	0.57	1.23	0.74	0.48	0.63	0.81
Burkina Fosas	-0.32	-0.19	-0.79	-0.4	-0.49	-0.44
Gambija	-0.9	0.18	-0.73	-0.38	-0.28	-0.64
Gana	0.37	0.23	0.05	-0.09	-0.13	-0.12
Lesotas	0.25	0.16	-0.27	-0.62	-0.25	-0.05
Malavis	-0.31	0.02	-0.85	-0.64	-0.46	-0.74
Malis	0.34	0.01	-0.41	-0.41	-0.32	-0.56
Mauricijus	0.86	0.91	0.63	0.58	0.81	0.37
Namibija	0.39	0.83	0.13	0.16	0.17	0.16
Nigerija	-0.78	-1.99	-0.96	-0.89	-1.27	-1.29
Pietų Afrikos respublika	0.6	-0.07	0.78	0.68	0.24	0.56
San Tomė ir Prinsipė	0.25	0.51	-0.87	-0.77	-0.47	-0.53
Seišeliai	0.11	1.09	-0.09	-0.63	0.03	0.14
Senegalas	-0.05	-0.26	-0.23	-0.29	-0.33	-0.42
Zambija	-0.34	0.29	-0.74	-0.56	-0.61	-0.78
Žaliojo kyšulio salos	0.85	0.89	0.17	-0.21	0.61	0.66

Šaltinis: Worldbank, http://info.worldbank.org/governance/wgi2007/sc_country.asp, (2006)

Lentelė Nr. 6 Būlio lentelė „Valstybės galios ryšys su ilgalaikėmis demokratijomis“

Valstybės galia									
	A	B	C	D	E	F	Atvejų skaičius	Ilgalaikė demokratija	Neilgalaikė demokratija
1	0	0	0	0	0	0	3		3
2	0	0	0	0	0	1			
3	0	0	0	0	1	0			
4	0	0	0	0	1	1			
5	0	0	0	1	0	0			
6	0	0	0	1	0	1			
7	0	0	0	1	1	0			
8	0	0	0	1	1	1			
9	0	0	1	0	0	0			
10	0	0	1	0	0	1			
11	0	0	1	0	1	0			
12	0	0	1	0	1	1			
13	0	0	1	1	0	0			
14	0	0	1	1	0	1			
15	0	0	1	1	1	0			
16	0	0	1	1	1	1			
17	0	1	0	0	0	0	3		3
18	0	1	0	0	0	1			
19	0	1	0	0	1	0			
20	0	1	0	0	1	1			
21	0	1	0	1	0	0			
22	0	1	0	1	0	1			
23	0	1	0	1	1	0			
24	0	1	0	1	1	1			
25	0	1	1	0	0	0			
26	0	1	1	0	0	1			
27	0	1	1	0	1	0			
28	0	1	1	0	1	1			
29	0	1	1	1	0	0			
30	0	1	1	1	0	1			
31	0	1	1	1	1	0			
32	0	1	1	1	1	1			

	A	B	C	D	E	F	Atvejų skaičius	Ilgalaikė demokratija	Neilgalaikė demokratija
33	1	0	0	0	0	0			
34	1	0	0	0	0	1			
35	1	0	0	0	1	0			
36	1	0	0	0	1	1			
37	1	0	0	1	0	0			
38	1	0	0	1	0	1			
39	1	0	0	1	1	0			
40	1	0	0	1	1	1			
41	1	0	1	0	0	0			
42	1	0	1	0	0	1			
43	1	0	1	0	1	0			
44	1	0	1	0	1	1			
45	1	0	1	1	0	0			
46	1	0	1	1	0	1			
47	1	0	1	1	1	0			
48	1	0	1	1	1	1	1	1	
49	1	1	0	0	0	0	4	3	1
50	1	1	0	0	0	1			
51	1	1	0	0	1	0			
52	1	1	0	0	1	1	1		1
53	1	1	0	1	0	0			
54	1	1	0	1	0	1			
55	1	1	0	1	1	0			
56	1	1	0	1	1	1			
57	1	1	1	0	0	0	1		1
58	1	1	1	0	0	1			
59	1	1	1	0	1	0			
60	1	1	1	0	1	1	1	1	
61	1	1	1	1	0	0			
62	1	1	1	1	0	1			
63	1	1	1	1	1	0			
64	1	1	1	1	1	1	3	3	

Lentelė Nr. 7 Politinių veiksnių kodavimas

Politinis kintamasis			
A	Parlamentarizmas		
B	Pakankama valstybės galia		
C	Britų kolonijinė sistema		
	A	B	C
Beninas	0	1	0
Bostvana	0	1	1
Burkina Fosas	0	0	0
Gambija	0	0	1
Gana	0	1	1
Lesotas	1	1	1
Malavis	0	0	1
Malis	0	1	0
Mauricijus	1	1	1
Namibija	0	1	0
Nigerija	0	0	1
Pietų Afrikos Respublika	1	1	1
San Tomė ir Prinsipė	0	1	0
Seišeliai	0	1	0
Senegalas	0	0	0
Zambija	0	0	1
Žaliojo kyšulio salos	1	1	0

Lentelė Nr. 8 Būlio lentelė „Politiniai veiksniai“

Politinis kintamasis	
A	Parlamentarizmas
B	Pakankama valstybės galia
C	Britų kolonijinė sistema

A	B	C	Atvejų skaičius	Ilgalaikė demokratija	Neilgalaikė demokratija
0	0	0	2		2
0	0	1	4		4
0	1	0	5	4	1
0	1	1	2	1	1
1	0	0			
1	0	1			
1	1	0	1	1	
1	1	1	3	2	1

Lentelė Nr. 9 Ekonominiai rodikliai

Valstybės	BVP (1 gyv.) PPP (JAV \$) (2005)	Metinio realaus BVP augimas 1 gyv., % (1990- 2005)	Gini koeficientas (2006)	Raštingumo lygis, % (2006)
Beninas	1141	1.4	36.5	34.7
Botsvana	12 387	4.8	60.5	81.2
Burkina Faso	1213	1.3	39.5	23.6
Gambija	1921	0.1	50.2	-
Gana	2480	2.0	40.8	57.9
Lesotas	3335	2.3	63.2	82.2
Malavis	667	1.0	39.0	64.1
Malis	1033	2.2	40.1	24.0
Mauricijus	12 715	3.8	-	84.3
Namibija	7586	1.4	74.3	85.0
Nigerija	1128	0.8	43.7	69.1
Pietų Afrikos Respublika	11 110	0.6	57.8	82.4
San Tomė ir Prinsipė	2178	0.5	-	84.9
Seišeliai	16 106	1.5	-	91.8
Senegalas	1792	1.2	41.3	39.3
Zambija	1023	- 0.3	50.8	68.0
Žaliojo kyšulio salos	5803	3.4	-	81.2

Šaltinis: UNDP, <http://hdr.undp.org/en/statistics/>, (2007)

Lentelė Nr. 10 Būlio lentelė „Ekonominiai veiksniai“

Ekonominis kintamasis	
A	BVP (1 gyv.)
B	Metinis augimas (1 gyv.)
C	Gini koeficientas
D	Raštingumo lygis

	A	B	C	D	Atvejų skaičius	Ilgalaikė demokratija	Neilgalaikė demokratija
1	0	0	0	0	1		1
2	0	0	0	1	3		3
3	0	0	1	0	6	2	4
4	0	0	1	1			
5	0	1	0	0			
6	0	1	0	1			
7	0	1	1	0			
8	0	1	1	1			
9	1	0	0	0			
10	1	0	0	1	2	2	
11	1	0	1	0			
12	1	0	1	1	1	1	
13	1	1	0	0			
14	1	1	0	1	1	1	
15	1	1	1	0			
16	1	1	1	1			

Lentelė Nr. 11 Religinė sudėtis

Valstybė/Religinė sudėtis,%	Katalikai	Protestantai	Krikščionys	Musulmonai	Vudu (oficialiai)	Animistai	Induistai	Budistai	Gentinės religijos	Žydai	Kiti
Beninas			35	25	17						23
Bostvana			55	1		44					
Burkina Fosas			10	50		40					
Gambija				90							10
Gana	10	20		30					40		
Lesotas			93			7					
Malavis			82	11					7		
Malis			1	75		24					
Mauricijus	27	5,5	32,2	17			50	0,2			
Namibija	70	17	87						13		
Nigerija			40	50					10		
Pietų Afrikos Respublika			75,5	1,4			1,4			0,2	21,5
San Tomė ir Prinsipė	80	10	90			10					
Seišeliai	90	8									2
Senegalas			4	94		2					
Zambija			50								50
Žaliojo kyšulio salos	90										10

Šaltinis: Auswaertiges Amt, <http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Laenderinformationen/LaenderReiseinformationenA-Z.jsp#ABCD>,

Lentelė Nr. 12 Demokratiškos kaimynės

Valstybės	Demokratiškų kaimynių skaičius
Beninas	0
Botsvana	2
Burkina	2
Fasas	
Gambija	0
Gana	0
Lesotas	1
Malavis	0
Malis	0
Mauricijus	0
Namibija	2
Nigerija	1
Pietų Afrikos respublika	3
San Tomė ir Prinsipė	0
Seišeliai	0
Senegalas	0
Zambija	2
Žaliojo kyšulio salos	0

Šaltinis: Freedom House, www.freedomhouse.org.
Demokratiškomis laikomos valstybės įvardijamos
esančios laisvomis (2006)

Lentelė Nr. 13 Demokratiniam režimui pirmenybę teikiantys piliečiai

Valstybės	Demokratiniam režimui pirmenybę teikiantys piliečiai, %
Beninas	70
Botsvana	69
Burkina Faso	-
Gambija	-
Gana	75
Lesotas	50
Malavis	56
Malis	68
Mauricijus	-
Namibija	57
Nigerija	65
Pietų Afrikos Respublika	65
San Tomė ir Prinsipė	-
Seišeliai	-
Senegalas	75
Zambija	64
Žaliojo kyšulio salos	70

Šaltinis: Afrobarometer, (2005)

<http://www.afrobarometer.org/resultsbycountry.html>

Lentelė Nr. 10 Demokratinis režimas palaikančių veiksmų kodavimas

Valstybės/ Veiksniai	Politinis	Ekonominis	Kultūrinis	Tarptautinis	Politinė parama
Beninas	1	1	0	0	1
Bostvana	1	1	0	1	1
Burkina Faso	0	1	0	1	-
Gambija	0	0	0	1	-
Gana	1	1	0	0	1
Lesotas	1	0	1	1	0
Malavis	0	1	1	0	0
Malis	1	1	0	1	1
Mauricijus	1	-	0	0	-
Namibija	1	1	1	1	0
Nigerija	0	0	0	1	0
Pietų Afrikos Respublika	1	1	1	1	0
San Tomė ir Prinsipė	1	-	1	0	-
Seišeliai	1	-	1	0	-
Senegalas	0	1	0	1	1
Zambija	0	0	0	1	0
Žaliojo kyšulio salos	1	-	1	0	1

Literatūros sąrašas

Adam Przeworski, Michael Alvarez et al., What Makes Democracies Endure? *Journal of Democrac*, 7, 1, 1996

Afrobarometer, <www.afrobarometer.org/resultsbycountry.html>

Alexis de Tocqueville, *Apie demokratiją Amerikoje*, Vilnius: Amžius, 1996

Alfred Stepan, Cindy Skach, Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarianism versus Presidentialism. *World Politics*, 46, 1993

April A. Gordon, Donald L. Gordon, *Understanding Contemporary Africa*, Boulder: L. Rienner Publishers, 2007

Auswaertiges Amt < <http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Laenderinformationen/LaenderReiseinformationenA-Z.jsp#ABCD>>

Braindar Guy Peters, *Comparative Politics: Theory and Methods*, London: Macmillan Press, 1998

Brian Athow, Robert Blanton, Colonial style and colonial legacies: Trade patterns in British and French Africa. *Journal of Third World Studies*, Fall, 2002

<http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3821/is_200210/ai_n9134671/pg_13>

Charles C. Ragin *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley: University of California Press , 1989

Chris Cook, David Killingray *African Political Facts since 1945*. London: Macmillan, 1991

Claude Ake, *Democracy and Development in Africa*. Washington: the Brookings Institution, 1996

Daniel Brinks, Michael Coppedge, Diffusion Is No Illusion: Neighbour Emulation in the Third Wave of Democracy. *Comparative Political Studies*, 39, 2006

Douglass C. North, *Institucijos, jų kaita ir ekonomikos veikmė*. Vilnius: Eugrimas, 2003

Ellen Immergut, The Theoretical Core of the New Institutionalism. *Politics and Society*, 26, 1, 1998

Fareed Zakaria, *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*. New York: W. W. Norton & Company, 2004

Freedom House, <www.freedomhouse.org>

Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter, *Transition from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1991

Hillel Fradkin, Does Democracy Need Religion? *Journal of Democracy*, 11, 1, 2000

IDEA, <www.idea.int/vt/>

Juan J. Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996

Juan J. Linz, Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference?. *The Failure of Presidential Democracy*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 1994

Leonardo A. Villalon, Peter VonDoepp, *The Fate of Africa's Democratic Experiments: Elites and Institutions*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2005

Mette Kjaer, Keld Hosbond, *Democracy in Ghana and Anthony Giddens Theory*. Pranešimas konferencijoje „Social Movements in the Third World“, Lund, 1993 rugpjūčio 18-21 d.

Michael Bratton, Eric C. Chang, State Building and Democratization in Sub-Saharan Africa: Forwards, Backwards, or Together? *Comparative Political Studies*, 2006, 39

Michael Bratton, Nicolas van de Walle, *Democratic Experiments in Africa: Regime Transitions in Comparative Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997
Naomi Chazan., Robert Mortimer et al., *Politics and Society in Contemporary Africa*. Boulder: L.Rienner, 1992

Nicolas Van de Walle, Africa's range of Regimes. *Journal of Democracy*, 13, 2, 2002

OECD, <www.oecd.org/about/0,3347,en_2649_15162846_1_1_1_1_1,00.html>

Pippa Norris, *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*, Oxford: Oxford University Press, 1999

Ruth Berins Collier, *Regimes in Tropical Africa*. London: University of California Press, 1982

Samuel P. Huntington, Democracy's Third Wave. *Journal of Democracy*, 2, 2, 1991
Seymour M. Lipset, *Political Man: the Social Bases of Politics*. Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1981

Sven Steinmo, *Historical Institutionalism in Comparative Politics. Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992

Terry Lynn Karl, Economic Inequality and Democratic Instability. *Journal of Democracy*, 11, 1, 2000

UNDP, <<http://hdr.undp.org/en/statistics/>>

World Bank, <http://info.worldbank.org/governance/wgi2007/sc_country.asp>

SUMMARY

The Problem of Democracy Consolidation in Africa: Comparative Analysis of Regime Support Factors

Although most of the newly established democratic regimes in Africa did not have prerequisites for survival, Freedom House counts several long-lasting democracies in this region. Different theoretical approaches emphasize different reasons for the survival of democracy. The requirements most often applied in the context of fully established democratic regimes consist of the following elements of consolidated democracy: free and lively civil society, relatively autonomous political society, the rule of law, the existence of state bureaucracy, institutionalized economic society. However the survival of democracy does not necessarily require all the elements of consolidated democracy, although it may require some other than these conditions being present. Therefore a question can be raised about the reasons (or a set of them) guaranteeing the survival and consolidation of democracy in African countries.

This thesis analyzes and compares the existing democratic practice in African countries and attempts to identify factors that guarantee the survival of democracy. The following tasks were implemented in order to achieve this goal. First, different theories highlighting factors influencing democratic consolidation were analyzed. Then several variables related to politics, economy, culture, external factors and regime support were measured and compared using the Boolean algebra method. The results obtained show the following important implications and let us make the following considerations about the democratic regimes in Sub-Saharan Africa.

First of all, the results of the Boolean comparative analysis show that, for democracy to survive in the countries examined, a set of two favorable factors is necessary. There must be favorable political and economical conditions for democracy to persist. The political factors include first of all the strength of the state (or *stateness*). Other political factors examined, that is, parliamentarism and the British colonial legacy, are not necessary for democracy to survive. The strength of the state must include accountability and political stability with an absence of violence. Accountability must be present for democracy to persist in any case. However if the second condition – political stability – has a lower level, the democracy might still exist if supported by a set of other necessary conditions. In this case, all

the other elements of *stateness* must be present, as well as some conditions of a different base, such as economic factors.

The economic conditions necessary for democracy include high GDP per person and high literacy level. In case these are absent, low Gini index in combination with conditions of a different type might be sufficient for a democratic regime to survive.

Last but not least, a democratic regime must be supported by an absolute majority of society, otherwise there should be Christianity and democratic neighbours present. This consideration however still needs to be verified by additional research.

The results obtained give important considerations allowing to make forecasts about newly established democracies in Africa. They let us draw a conclusion that the only newly established democracy which should continue to follow the democratic road is Ghana. The other two – Lesotho and Senegal – are somewhat in an uncertain position.

The results also show the importance of complex and multi-dimensional research in attempts to find the reasons for the survival of democracy in Africa. It is obvious that the reasons for a long-lasting democracy in Africa are interrelated.